

Uitgave: de Imkersbond ABTB, de Imkersbond van de LLTB, de Bond van Bijenhouders van de ZLTO, en de VBBN

14-9
september
2005

bijen

MAANDBLAAD VOOR IMKERS

Maandblad voor imkers ISSN 0926-3357
Jaargang 14, nummer 9, september 2005

Uitgegeven door de Imkersbond ABTB, de Limburgse Land- en Tuinbouwbond (LLTB), de Bond van Bijenhouders Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie (ZLTO) en de Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt in Nederland (VBBN)

Hoofredacteur mw. M.L. Boerjan

Redactie O. Bakker, P. Elshout, M.J. van Iersel, mw A. Schoots en T. Thissen.

Vaste medewerkers mw. N. de Jong, A. Neve, H. Oude Essink, H. Peters en K. Zoet.

Redactiesecretaris mw. M.J.E.M. Canters

Postbus 90, 6720 AB Bennekom Telefoon 0317 422422
Telefax 0317 42 41 80, e-mail redactie@vbbn.nl

Financiële administratie

Spoorlaan 350, 5038 CC Tilburg, telefoon 013-58 36 350
Bankrelatie RABO-bank Tilburg, rekeningnummer 18.52.12.077, (niet voor contributie VBBN) ten name van 'Bijen'.

VBBN Betaling contributie 2005 Postbankrekening: 84 68 01

'Bijen' verschijnt 11 keer per jaar omstreeks de 15e van de maand (de juli- en augustusnummers worden gecombineerd).
Opplage 7.300

Tarieven voor handelsadvertenties: op aanvraag bij de redactiesecretaris.

Niet-commerciële advertenties in 'Vraag en aanbod':
€ 10, per 20 woorden, elk extra woord € 0,25
Betaling bij opgave.

Alle in 'Bijen' gepubliceerde meningen en inzichten blijven voor rekening van de auteurs. De redactie houdt zich het recht voor de bijdragen in te korten of te redigeren.
Overname van artikelen en illustraties alleen met toestemming van de redactie en dan met bronvermelding.

Kopij, opgave en betaling van advertenties moeten uiterlijk zes weken vóór de datum van verschijning aan de redactiesecretaris worden opgestuurd. Tekst bij voorkeur via E-mail insturen. Zo mogelijk met foto's of dia's (niet digitaal). Subverenigingen die een cursus organiseren wordt verzocht hierover beknopte informatie aan de redactiesecretaris te sturen.

Vormgeving en opmaak Grafisch Atelier Wageningen
Druk Drukkerij Modern b.v., Bennekom

Varroa-bestrijding op de hei.....Dick. van Houwelingen	227
PPO-Bijen: vragen over wintersterfte in 2005	229
Plant en bij	
Bijenplant in beeld	Arjen Neve 230
Uit de imkergemeenschap	
Van imker tot imker	Ko zoet 232
De Keurmeesters van Veenendaal	Marleen boerjan 234
'Ik ben een echte heikneuter'	Ton Thissen 235
Imkeren in de zomer	Hennie Peters 238
Dick vunderinkfonds	M. Gronouwe/I Wierenga 239
Lerarendag 2005 in Wageningen	Hugo Koole 240
Open Dag PPO-Bijen 29 oktober 2005	240
60 Jaar 'De Heidebloem'	240
Onderzoek	
Monitoringonderzoek met Steward.. J. van der Steen	241
Biologie	
Wespen (5).....	Peter Elshout 242
De lezer schrijft	
Zeilen	P. Paardekooper 244
Bijengezondheid	
Primorsky en de varroamijt.....	Ton Thissen 245
Organisaties	
Bedrijfsraad...Verantwoordelijk voor bestrijding AVB	247
VBBN-ZLTO ...Informatiebulletin 4	248
.....Een nieuwe naam	248
ABTB.....Bij gepraat (40)	249
LLTB	Im-puls 249
VBBN	Uit het Hoofdbestuur 20 juni 2005 250
.....Onderscheidingen VBBN 2005	250
.....Buitenlands bezoek	251
ZLTO	Studiedag 252
.....Vlechtwerk op Studiedag 2005	253
Familieberichten.....	253
Kalender	254
cursussen	255
Vraag en aanbod.....	255
Foto van de maand.....	G.P. van der Gant 256

Van de redactie

Van de zes redactieleden (van wie drie afwisselend deze intro's verzorgen) meen ik de aardigste baan te hebben. Dat denken die anderen ook, maar hier en nu ben ik aan het woord. Waarom de aardigste baan, de leukste job? Kort en goed: ik mag de interviews doen. Ik ga geregeld de boer op. En omdat ik met pensioen ben, over een navigatiejuf (met prettige stem) beschik en mijn 'slachtoffers' er nooit bezwaar tegen maken dat ik in verband met het ook hun bekende tanende korte geheugen een bandje mee laat lopen, is dat: 'Mooi, man!' Ik word met open armen ontvangen, zit direct achter de koffie met koek, mag alles vragen, soms mee-eten, de bijenstal bekijken en ook nog zien wat anderen niet of nooit te zien krijgen. Maar waarover ik dan niet schrijven mag. Dat doe ik ook niet. Mooi, man! Wel is het zo dat de redactie in haar geheel bepaalt waar of ik heen mag of moet. Tsja ... Da's jammer. Mooi werk, de bijenboer op.

P.S. We horen dat er Amerikaans vuilbroed is uitgebroken in Reeuwijk en Wylre. Niet zo mooi. De redactie wenst de getroffen imkers veel sterkte en wijsheid toe.

Ton Thissen

De heide-imker en de varroabestrijding

Dick van Houwelingen

Uit het perspectief van gezonde winterbijen gezien zou de varroabestrijding het beste vóór de geboorte van deze bijen in augustus moeten plaatsvinden. Imkers die in deze maand nog naar de heide reizen hebben deze mogelijkheid niet en dus moet de bestrijding later, na de honingooft, worden uitgevoerd. Door een geïntegreerde bestrijding kan echter de druk van de varroamijt, die zich gedurende de zomermaanden verder opbouwt verminderd worden.

In het voorjaar pas ik regelmatig de darrenraatmethode toe. Hierbij wordt in een broedloos volk via het aanbieden van een belegde darrenraat varroamijten gevangen. Ik maak hierbij gebruik van de één-volk-variant zoals die ontwikkeld is door Wageningen Universiteit en PPO-Bijen (1). Deze methode is alleen toepasbaar op sterke volken hetgeen inhoudt dat deze minimaal 10-12 ramen broed hebben. De 2e week van mei hang ik een lege uitgebouwde darrenraat midden in het volk. Deze wordt meestal snel door de koningin belegd. Een week later wordt van het volk een kunstzwerm gemaakt van het type vlieger. Het volk wordt gesplitst in een broedloos deel (met de moeder) en een deel met alle broed. De moeder met de belegde darrenraat en van ca. zes ramen afgeslagen bijen wordt op de oude standplaats gezet. Het broed met bijen wordt ondergebracht in een kast die elders op de stand wordt geplaatst (broedaflegger). Een week later wordt

Imkers op de heide bij Vierhouten. Foto's: D. van Houwelingen.

de inmiddels gesloten darrenraat uit de vlieger verwijderd, waarmee de vlieger voor ca. 90% vrij van varroamijten is geworden. Tegelijkertijd wordt een nieuwe darrenraat ingehangen. De vlieger dient vanaf dit moment dus als producent van belegde darrenraten. Weer één week later (dus veertien dagen na het maken van de kunstzwerm) wordt de belegde darrenraat uit de vlieger gehaald en in de broedaflegger geplaatst. Op dit moment wordt de vlieger ook gecontroleerd op doppen. Meestal zullen deze afgebeten zijn en loopt er al een jonge moeder in het volk. Indien de doppen niet zijn afgebeten dienen ze alsnog gebroken te worden. In de vlieger wordt opnieuw een darrenraat geplaatst om te beleggen.

Opnieuw één week later wordt de gesloten darrenraat uit de broedaflegger gehaald en wordt de inmiddels weer belegde raat van de vlieger overgeplaatst in de broedaflegger. Deze raat wordt vervolgens één week later uit de broedaflegger gehaald waarmee de broedaflegger ook grotendeels varroavrij is geworden. De jonge moeder gaat aan de leg en het volk wordt opgebouwd.

Ervaringen met de darrenraatmethode

- Indien bij de start kunststraat van darrenraat wordt aangeboden duurt het meestal wat langer voordat deze goed belegd is. Hang kunststraat dus enkele dagen eerder in en maak de kunstzwerm dan ca. 10 dagen na het plaatsen.
 - Af en toe is geconstateerd dat de moeder de vlieger verlaat zonder aanwijsbare reden. Ook andere imkers hebben deze ervaring gemeld en hierdoor kan geen belegde darrenraat meer door het volk geproduceerd worden. Een echte oplossing voor dit relatief weinig voorkomende probleem is niet voorhanden.
 - De doppen in de broedaflegger blijken in de praktijk na de geboorte van de eerste koningin bijna altijd afgebeten te zijn. De oorzaak hiervan is gelegen in het feit dat het volk alle vliegbijen heeft verloren bij het maken van de aflegger.
- Tijdens de heidedracht blijkt dat er altijd een behoorlijke invasie van varroamijten plaatsvindt van andere imkers en dat de darrenraatmethode niet afdoende is om af te zien van een najaarbehandeling.
- Veel imkers zien op tegen de handelingen van de darrenraatmethode. Men dient zich echter te realiseren dat twee vliegen in één klap worden gevangen: zwermverhinderend en varroabestrijding.

- Belegde raten worden schoongemaakt door na het koppen deze uit te spuiten met een tuinslang of door ze door mezen te laten uitpikken. Deze doen dat heel mooi zonder de raat te beschadigen.
- Wees zuinig op de uitgebouwde raten en berg ze droog en vrij van wasmotten op gedurende de rest van het seizoen. Ze komen volgend jaar prima van pas!
- Het aanbieden van darrenraat en verwijdering van de gesloten raten zonder een broedloos stadium te creëren zoals bij de darrenraatmethode is duidelijk minder effectief dan de beschreven methode.

Aan het einde van de heidedracht (1ste week september) wordt meteen de honing afgenomen en voer ik vóór het inwinteren een varroabestrijding uit met mierenzuur. Het volk staat na de oogst meestal op één broedkamer en een honingkamer. In sommige jaren blijkt het broednest van de volken nog maar een geringe omvang te hebben en wordt onvoldoende warmte door het volk geproduceerd om effectief met de Nassenheiderverdamper te werken. De laatste jaren werk ik dan ook altijd met het druppelflesje dat door Dr. Liebig samen met de firma Andermatt Biocontrol AG (Zwitserland) is ontwikkeld (Liebig dispenser) en dat bovenop de raten wordt gezet.

Het systeem bestaat uit drie delen

- Een kunststof flesje met schaalverdeling; max. inhoud 250 ml.
- Een filtreerpapierje met perforaties zodat de grootte van het verdampend oppervlak ingesteld kan worden door afscheuren van strookjes.
- Een kunststof onderlegger, waarop het filtreerpapier geplaatst wordt.

Het verdampingsstelsel werkt met 85%-ige

mierenzuur. Deze oplossing is kant en klaar in de handel verkrijgbaar.

De werkwijze is als volgt

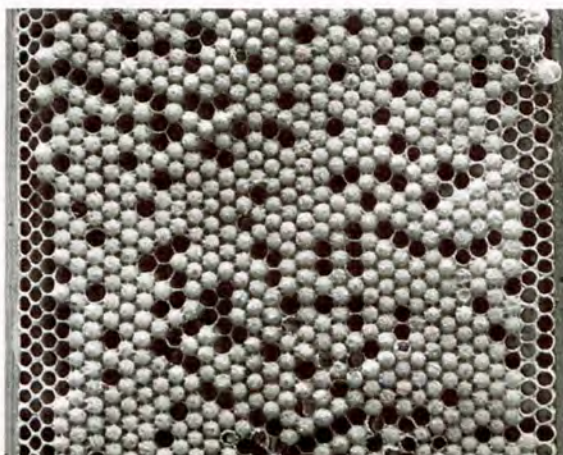
- Plaats een lege honingkamer boven op het volk.
- Vul het flesje met mierenzuur 85%. Lees de te gebruiken hoeveelheid af in onderstaande tabel. Deze is afhankelijk van het aantal bakken.
- Plaats het filtreerpapierje op de houder. Verklein het papier indien nodig zoals aangegeven is in de tabel.
- Zet de houder met filtreerpapier op de raten, plaats het flesje omgekeerd op de houder en sluit de bovenbak af met een dekplank.
- Zorg ook dat er een schuif in de varroabodem zit.

Tabel

Aantal bakken	MI mierenzuur	Grootte filtreerpapier	Snelheid verdampen ml/dag
1	100	1/2	8-15
1 1/2	150	3/4	15-20
2	200	1	20-30

Opmerkingen

- De verdampingsnelheid hangt af van de buitentemperatuur en de grootte van het filtreerpapier. De in de tabel genoemde waarden zijn richtwaarden en zijn gebaseerd op een buitentemperatuur van ca. 15 graden. Bij andere temperaturen kan enige aanpassing van het filtreerpapier nodig zijn (groter oppervlak bij lagere temperaturen en kleiner oppervlak bij hogere temperaturen).
- Controleer na enkele dagen of de verdamping goed verloopt. In de laatste kolom staan waarden aangegeven voor de snelheid waaraan voldaan moet

Gesloten darrenraat als varrooaval

Liebig dispenser wordt bovenop de raten gezet.

Heideraathoning, het optimale product van de imker

worden. Pas zonodig het filtreerpapier aan.
- Indien zich nog broed in de bovenkamer bevindt moet de dispenser niet direct op de raten gezet worden omdat anders dit broed gedood wordt. Plaats de houder met flesje dan op houten houten blokjes zodat de afstand tot het broed ca. 10 cm bedraagt.

Na de mierenzuurbehandeling worden de volken op

de normale wijze eind september ingewinterd. Een controle op de effectiviteit van de varroa-behandeling voer ik in november uit. Hiertoe wordt een onderlegger op de varroalade gelegd en wordt het aantal mijten dat van nature sterft gedurende 14-21 dagen geteld. Indien het aantal mijten gemiddeld hoger is dan één per dag wordt nog een nabehandeling in december uitgevoerd als het volk broedvrij is. Ik gebruik hiervoor de druppelmethode met oxaalzuur zoals beschreven is door PPO-Bijen. De praktijk wijst uit dat dit slechts in enkele gevallen nodig is en dat na de mierenzuurbehandeling en de eerder genoemde maatregelen in het voorjaar/voorzomer afdoende werken. Na het tellen wordt de schuif weer uit de varroalade gehaald en overwintert het volk dus met een open gaasbodem. Het volk wordt dan tot het voorjaar niet meer gestoord.

Literatuur

'Varroa bestrijden, alle bestrijdingsmethoden en -middelen op een rij' Brochure PPO-Bijen Wageningen 2003.

www.biocontrol.ch

bijen

BIJENGEZONDHEID

PPO-Bijen: vragen over wintersterfte in 2005

De afgelopen jaren is het menig imker overkomen dat een deel van zijn/haar bijenstand tijdens de winter is doodgegaan. Dit fenomeen treedt ook in het buitenland op. Diverse factoren zouden een rol kunnen spelen zoals secundaire infecties van de varroamijt, eiwittekort door een varroabesmetting, virusinfecties, ongunstige drachtomstandigheden in de nazomer enzovoort. Het is in ieder geval duidelijk dat er niet een éénduidige oorzaak is.

PPO-Bijen wil met enkele vragen aan u inzicht verkrijgen in factoren die een rol zouden kunnen spelen bij wintersterfte. Mogelijk komen op deze manier zaken boven tafel die als handvat kunnen dienen voor gericht onderzoek en voorlichting. Wij hebben niet de pretentie het probleem hiermee op te lossen maar hopen in ieder geval ons inzicht in dit fenomeen te vergroten.

De leden van de Bond van Bijenhouders ZLTO is met een soortgelijke enquête gevraagd naar de resultaten van de uitwintering. De resultaten van de ZLTO-enquête zullen samen met de antwoorden op onderstaande vragen verwerkt worden.

Bij deze willen wij alle imkers verzoeken PPO-Bijen een brief of E-mail te sturen met antwoord op onderstaande vragen. Uiteraard wordt alle informatie vertrouwelijk behandeld en anoniem verwerkt. Bij voorbaat hartelijk dank voor uw medewerking. De brieven kunnen verstuurd worden naar: PPO-Bijen, Postbus 69, 6700 AB Wageningen, e-mail: infobijen.ppo@wur.nl

De vragen waarop we graag een antwoord van u zouden willen ontvangen:

1. Hoeveel volken hebt u in 2004 ingewinterd?
2. Hoeveel volken hebben de winter 2004/2005 niet overleefd?
3. Hebt u tijdens en vlak na de inwintering in 2004 bij uw volken een opvallende terugloop in volkssterkte geconstateerd?
4. Met welk behandeling heeft u in 2004 de varroamijt bestreden en in welke periode (zo nauwkeurig mogelijk aangeven met data s.v.p.)?
5. In welke plaats/stad/dorp staan uw bijen?
6. Met wel ras imkert u?

Bladrammenas (*Raphanus sativus*)

Raphanus sativus, die in de Heukels' flora van Nederland de verzamelnaam Radijs heeft gekregen, is een lid van het geslacht Radijs (*Raphanus*) van de Kruisbloemenfamilie (Brassicaceae). Het geslacht telt tien beschreven soorten die hun verspreidingsgebieden in Eurazië hebben liggen. Van het geslacht is één soort in ons land inheems: de Knopherik (*Raphanus raphanistrum*).

Van *Raphanus sativus* zijn er twee cultuurvormen met vele daarbij behorende rassen, waarvan de wortels verdikkingen vertonen: de Radijs en de Rammenas. Bij de Radijs heeft alleen de hypocotyl, dat is de kiemstengel boven de wortelhals, een verdikking ondergaan en bij de Rammenas behalve de hypocotyl ook nog een deel van de wortel. De Bladrammenas is weer een vorm van de Rammenas waarvan de wortels weinig verdikkingen vertonen.

Voor groenbemesting

Bladrammenas is in ons land in cultuur en wordt veelal ingezaaid op braakliggende landbouwgronden. De plant leent zich namelijk heel goed als groenbemester. Zij heeft de eigenschap om de opgenomen stikstof vast te houden ten gunste van volggewassen. Bovendien fungeert de plant heel goed voor de bestrijding van cystenaaltjes die de bieten aantasten. De wortels hebben namelijk dezelfde lokstoffen als de bieten om de aaltjes tot ontwikkeling te laten komen. Maar diverse rassen van de Bladrammenas zijn resistent voor de aaltjes, waardoor deze zich niet kunnen vermeerderen en nieuwe cysten kunnen vormen, en dus ten gronde gaan. Bij wisselbouw kan de landbouwer met een grotere frequentie bieten op zijn land verbouwen.

Bladrammenas heeft als voordeel boven andere groenbemesters dat na het zaaien, bij braaklegging meestal in mei, het gewas zich sterk ontwikkelt waardoor het onkruid geen kans krijgt.

Twee bloemkleuren

De Bladrammenas is een één- of tweejarige plant, die een hoogte van circa een meter kan bereiken. De rechtopstaande stevige plantenstengel vertakt zich herhaaldelijk en heeft liervormige bladeren. Aan het eind van de stengels ontwikkelen zich vertakte bloei-stengels aan het eind waarvan zich de bloemen vormen. Doordat zich aan het eind van de bloei-

stengels steeds nieuwe bloemen vormen die achtereenvolgens in bloei komen, heeft de plant een lange bloeiperiode. De bloemen hebben vier lange rechtopstaande kelkbladen, vier kroonbladen, met aan het begin een lang smal gedeelte, en zes meeldraden, vier lange en twee korte. De kroonbladen zijn wit of lichtpaars en hebben donkere aders. Het nectarium ligt onder in de bloem rond de voet van de meeldraden. Doordat de kelkbladen rechtop staan en dicht tegen het smalle deel van de kroonbladen liggen, is het voor de bijen niet mogelijk om vanuit de bovenzijde van de bloem nectar te puren, daarvoor is hun tong te kort. Maar de kelkbladen zijn onderaan zo gevormd dat er kleine openingen tussen ontstaan waardoor de nectar voor de bijen toch bereikbaar wordt. Nectarverzamelaars landen dan ook onder aan de bloem om nectar te puren. Ze leveren dan ook in het geheel geen bijdrage aan de bestuiving van de bloemen. En die bloemen hebben de bijen wel nodig want zonder kruisbestuiving vormt er zich praktisch geen zaad. Bladrammenas moet het voor de zaadvorming dus hebben van de stuifmeelverzamelaars. De bloemen ontluiken in de morgen en blijven ongeveer drie dagen open. Spoedig na het opengaan komt er stuifmeel vrij. Doordat het stuifmeel in korte tijd beschikbaar komt, is het bijenbezoek en daardoor de mogelijkheid voor kruisbestuiving vrij beperkt in de tijd. In het geval van toepassing van Bladrammenas bij braaklegging zullen de bijenvolken helaas niet optimaal van het gewas kunnen profiteren. Om zaadvorming, en daardoor opslag bij het volggewas te voorkomen, moet het gewas op gezette tijden worden geklepeld en valt er dus niets meer voor de bijen te doen. Wel is het zo dat vrij korte tijd na het klepelen het de planten weer de eerste bloemen begint te vertonen. Het regelmatig klepelen heeft nog een bijkomend voordeel: de Bladrammenas blijft daardoor optimaal in de bestrijding van het cystenaaltje.

Vermeerdering

Bladrammenas vermeerdert zich door zaad, dat lange tijd zijn kiemkracht blijft behouden. De vrucht is een peul en wel eentje van een bijzondere vorm. Het deel waar zich bij andere soorten van de familie normaal zaad vormt, is zaadloos en maar een paar millimeter lang. Het zaad vormt zich hier in de snavel, die van het onderste deel afbreekt als de zaden rijp zijn.

Bladrammenas (*Raphanus sativa*)

A bloeiwijze; B blad; C bloemkelk met meeldraden en stamper; D stuifmeelkorrel (tricolpaat): 1 polair, 2 equatoriaal, 3 korreloppervlak; E stamper met nectarium; F peul; G zaad.

Open vragen

Vorige maand namen we een aantal recepten door met als doel om een volk met eileggende werkbijen weer aan een normaal leggende moeder te helpen. In de rubriek 'Basisbeginselen' in BIJEN 13(7/8): 208-209 (2004) staat nog een recept beschreven en wel van Hayo Velthuis met een ingebouwde voorzorgsmaatregel om alles goed te laten verlopen. Er valt dus wat te kiezen als we een volk van eileggende werksters willen bevrijden. Is de ontdekking van bultbroed voor ons een vervelend moment, het is vooral een aanslag op ons humeur. Het bijenvolk met bultbroed is dan al enige tijd aan de situatie gewend, maar vooral aanvankelijk zeker niet minder humeurig. Wat dat betreft zitten

232 imker en imme op dezelfde golflengte. Het volk heeft op de langdurige moederloosheid gereageerd zoals een bijenvolk alleen maar kan reageren. Door het ontbreken van chemische stofjes afkomstig van een eileggende koningin en het aanwezige broed ontstaat een nood-situatie in het volk. De eierstokken van een x-aantal werkbijen ontwikkelen zich geleidelijk, eitjes rijpen en door een innerlijke drang gedreven worden de eitjes in cellen afgezet met als uiteindelijk resultaat bultbroed. De hele reeks gebeurtenissen die uiteindelijk leiden tot het ontstaan van eileggende werkbijen kennen we uit de boeken. Maar wat weten we over het doen en laten van de werkbijen in een volk zonder koningin en hoe gaat het er in zo'n volk aan toe? De haaldrift staat op de spaarbrander. De prikkel tot het verzamelen van nectar en pollen, een overmaat aan open broed, ontbreken. Af en toe zien we wel een bij met wat stuifmeel maar je hebt meer het gevoel dat ze per ongeluk tegen een paar meeldraden is opgebotst dan dat er stuifmeel werd verzameld. Maar wat gebeurt er verder in zo'n volk? Ontbrandt er misschien een machtsstrijd tussen de eileggende werkbijen? Worden gelegde eitjes door andere werkbijen weer opgepeuzeld en gaat die eetlust vooral uit naar eitjes van halfzus-werkbijen? Een bijenvolk lijkt wel een prachtig harmonieuze eenheid te vormen, maar we vergeten zo makkelijk dat al de werkbijen wel dezelfde moeder hebben, maar dat er 15 tot 20 vaders een rol spelen. De werkbijen zijn halfzusjes van elkaar en een concurrentieslag is dus mogelijk. Als we het over eileggende of eierenleggende werkbijen hebben (de laatste benaming vind ik meer op z'n plaats), praten we over de meervoudsvorm, maar hoeveel werkbijen leggen eitjes? Is het ooit vastgelegd? Hoe reageert een volk met eierenleggende werkbijen als we ze een reddingboei in de vorm van open broed, een onbevruichte of bevruchte koningin toewerpen?

De passie van Dr. Mangum

Met al die vragen hield zich ook de Amerikaanse imker en wetenschapper Dr. Mangum, verbonden aan het Mary Washington College te Virginia in de USA, bezig. Daar ging wel iets aan vooraf. Reeds als tienjarige had hij een passie voor bijen. Hij ging er als het ware mee naar bed en stond ermee op. Dat bracht hij ook werkelijk in de praktijk en hij kreeg het voor elkaar dat in zijn slaapkamer maar liefst drie observatievolkjes kwamen te staan die via een buisje door de muur met de buitenwereld waren verbonden. Het liep wel eens uit de hand als een verbinding tussen buisje en kastje lekte. Gelukkig had moeders alle begrip voor de passie van zoonlief. Als er bijen in de gang rondvlogen verzegelde ze snel zijn slaapkamer door de opening tussen drempel en onderzijde van de deur met handdoeken dicht te stoppen en een andere deur naar buiten te openen. Op die manier werd de lieve vrede met de overige huisgenoten bewaard.

Op latere leeftijd - Dr. Mangum was inmiddels getrouwd en verbonden aan het Mary Washington College te Virginia - veranderde zijn eerste fröbelonderzoek in een meer serieuze aanpak, want bijen vormden nog steeds zijn passie.

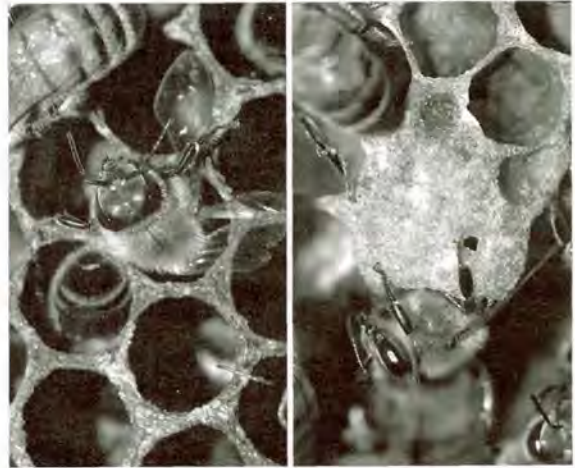
Het verhaal van Dr. Mangum

"Nadat ik was getrouwd ging ik met mijn vrouw op zoek naar een boerderij om die volledig in te richten als museum en een plek voor 60 volken bij huis (de rest kwamen op stellingen in de wijde omgeving te staan). Na lang zoeken vonden we een vervallen boerderij waaraan onstellend veel moest gebeuren. Het bijbehorende terrein was verwaarloosd en aangezien ik van mijn 'honey' geen kettingzaag mocht gebruiken tijdens de opknapsessie (dat was een van de voorwaarden waarna ze instemde met de koop) uit angst dat ik al het geboomte zou verwijderen om veel plek te krijgen voor bijenvolken, kostte het me maanden zwöegen met de handzaag om het terrein geschikt te maken voor het plaatsen van bijenvolken en om er een gebouwtje te plaatsen voor experimenteel onderzoek. Uiteindelijk werd alles zoals ik het me had voorgesteld met in mijn bijenhuis ruimte voor een dertig observatievolkjes (OSV). De bijen werden niet gehuisvest in observatiekastjes die algemeen worden gebruikt met uitneembare raampjes, maar ik gebruikte zogenaamde 'top bar hives'. In het trapeziumvormige kastje kwam een toplat te hangen waaraan de bijen een raat bouwden. Omdat de kastjes draaibaar stonden opgesteld kon ik elk volkje bij dag en nacht en bij tij

en ontij observeren. Voor een onderzoekje had ik een groot aantal jonge bevruchte koninginnen nodig om die onder verschillende omstandigheden in bestaande grote volken in te voeren. Ik greep terug op mijn jeugdervaring en plaatste in dertig observatiekastjes een volkje met onbevruchte koningin. Ook hier een verbinding met de buitenwereld via buisjes door de muur.

De verborgen wereld van eierenleggende werkbijen

In een van deze volkjes ging de koningin verloren, het werd hopeloos moerloos. Het was hoogzomer en in die tijd heb je het als imker razend druk. Ik liet het hopeloos moerloze volkje aan zijn lot over, niet goed, maar je moet een keus maken. Toen de ergste drukte achter de rug was bleek het moerloze volkje nog tamelijk sterk en er was het kenmerkende broedpatroon van leggende werksters. Ik kwam toen op het idee iets meer te weten te komen over het verborgen leven van eierenleggende werkbijen. Vragen waren er genoeg. Welke werkbijen leggen de eitjes en hoeveel zijn er in een volk aanwezig; kan een werkbij ook eitjes leggen in een darrencel en hoe ziet dat er uit? Ook zag ik meerdere eitjes in speeldopjes die de basis vormen van koninginncellen. Had iemand ooit eerder eierenleggende werkbijen aan het werk gezien en/of gefotografeerd? Waarschijnlijk niet want bij de eerste poging om het een en ander vast te leggen bleek al snel dat eierenleggende werkbijen zich bij de minste verstoring al niet meer als zodanig gedragen en anoniem in de massa verdwijnen. Zoals gezegd stond het moerloze volkje op een draaibaar plateau en dat kwam mooi uit om het te observeren en te fotograferen. Naar behoefte kon ik beide zijden van de raat bekijken zonder merkbare verstoring van het volkje. Gewapend met een camera op statief begon ik met het waarnemen. Het viel me direct op dat een groot aantal bijen zich met hun achterlijf in een cel bevonden, bezig met het leggen van een of meerdere eitjes. Ze verdwenen dan bijna volledig in de cel met hun vleugels gevouwen over de rand (zie foto). Ook zag ik een werkbij die een koninginncel belegde! (zie foto). Het bezoek aan een cel duurde minder dan een minuut. Het was fascinerend om dit alles te kunnen volgen en ik genoot met volle teugen. Als een eierenleggende bij een werkster- of darrencel belegde moest ik de camera snel instellen want het karwei was zo geklaard. Als een koninginncel werd bezocht kon ik de camera van te voren richten op de cel en dan wachten op de dingen die zouden gebeuren. Tientallen bijen verdwenen met hun achterlijf in de konin-

Links: Een werkster legt een eitje. Let op haar vleugels die over de rand van de cel hangen.

Rechts: Een werkster legt een eitje in een koninginncel. Foto's: Dr. Mangum.

ginnencel, maar net niet in de juiste positie ten opzichte van de camera. Maar uiteindelijk: bingo!" Volgende maand een vervolg met verrassende uitkomsten.

Onder de titel 'The unseen world of laying workers revealed and photographed' werd het onderzoek van Dr. Mangum eerder gepubliceerd in het Amerikaanse zusterblad de 'American Bee Journal'. Zowel Dr. Mangum als de eindredacteur van de 'American Bee Journal' gaven direct toestemming om het materiaal te gebruiken voor ons blad BIJEN, waarvoor onze hartelijke dank.

Het weer in september

Voor de periode 1971-2000 geldt als landelijk gemiddelde 133 uren zonneshijns, 75 millimeter neerslag en een maximumtemperatuur van 18,7 °C.

Septembermaanden				
Jaar	Zon	(uren)	Neerslag (mm)	Max.temp °C
2000	-	(125)	+	+ (19.9)
2001	-	(105)	++	- (17.4)
2002	+	(163)	-	+ (19.9)
2003	++	(209)	-	+ (20.6)
2004	++	(194)	N	+ (20.0)

Geraadpleegd

Dr. Mangum (2004), The unseen world of laying workers revealed and photographed. American Bee Journal 144(9): 680. Zie ook Buitensnippers (2005), BIJEN 14(3):69. Bakker, O. en Iersel, M.J.van (2004). Bijenvolken in de zomermaanden. BIJEN 13(7/8): 208

De Keurmeesters van Veenendaal

Marleen Boerjan

Kenmerkend voor de Veenendaalse zwermbijenmarkt is de keuring van bijenvolken. Een gebeurtenis die in het verleden veel meer voeten in de aarde had dan nu. Toen werden er nog honderden zwermen, meestal, in korven aangevoerd. Terwijl de verkochte volken in die tijd meestal direct naar de heide werden gebracht voor de typische heidehoning, worden tegenwoordig de volken verhandeld aan imkers die hun stal uit willen breiden en voor de bestuiving.

Als je nu, anno 2005, op het marktterrein een groep mensen ziet die zich langzaam verplaatsen dan weet je dat de keuring in volle gang is. De groep bestaat uit marktbezoekers die het werk van de keurmeesters nauwgezet en geïnteresseerd volgen (foto 1).

De jury bestaande uit de heren Oskam (voorzitter), van Kessel en van Engelenburg lopen over de markt en beoordelen de aangeboden volken op het uiterlijk van korf of kast. Het bijenvolk zelf moet een harmonisch geheel uitstralen, wat zeggen wil dat het volk op mooie lichte raten zit met daarin alle stadia van broed onder een mooie krans van stuifmeel en honing. Dat een winnend bijenvolk uit zachtvaardige bijen bestaat spreekt voor zich. Een volk dat vlak voor de keuring is gemaakt door vereniging van twee volken valt bij de

jury zo door de mand: het is nog geen geheel.

In totaal heeft de jury dit jaar 40 kasten van 4 imkers en 10 korven van 2 imkers gekeurd. De oorkonde voor de mooiste korf (voorplaat) is gewonnen door dhr Rijken uit Epe. De heer Rijken had 6 korven met daarin een zwerm voor de keuring aangeboden. Dankzij de bekwaamheid van de bijen en het vakkundig spijlen van de korven door de imker zag de ratenbouw er prachtig uit (foto 2).

Een zwerm in een korf is eigenlijk een prachtig gezicht. Zijn er niet meer dan 2 imkers die volken in korven aan kunnen bieden, vraag je dan af. Dit waarschijnlijk alles te maken met het feit dat het zo lastig imkeren is met korven.

Net als vorig jaar heeft de jury ook dit jaar de prijs voor de beste bijenstal niet uitgereikt. Een bijenstal is het totaal van alle volken die één imker aanbiedt. Geen enkele stal voldeed aan de kwaliteitscriteria van zowel kastmateriaal als volk. Veel volken zaten op oude donkere raten en de hoeveelheid voer was gering.

De zwermbijenmarkt van Veenendaal bestaat al honderd jaar de sfeer is nog steeds genoeglijk en daarom zeker een bezoek waard, ook al weet ik zeker dat er nu een andere type imker op loopt.

234

Links: Kinderen volgen de handelingen van de keurmeesters nauwgezet. Middenboven: Dit is vakwerk van imker en imker. Middenonder: Onregelmatige ratenbouw: Deze korf was niet voor de keuring aangeboden maar zou ook zeker niet in de prijzen zijn gevallen. Rechts: De winnaar Henk Rijken uit Epe met op de achtergrond Kees van Holland en de burgemeester van Veenendaal dhr. T. Elzenga. Foto's: Rita van Biesbergen, Mugmedia Wageningen.

Voor, op en na de heide met Gerrit Ottens 'Ik ben een echte heikneuter'

Ton Thissen

Gerrit Ottens uit Nunspeet (67) is een mengsel – een mix dus – van een moderne bijenhouder en een imker oude stijl. Ook weer niet zó modern dat hij dagelijks de computer gebruikt en het internet raadpleegt in verband met bijen, maar wel dat hij ervan overtuigd is dat een zekere mate van theorie aan de basis ligt van wat er praktisch gebeuren moet. En ook weer niet zó ouderwets of hij heeft aan b.v. de historische Uddelerkorf elementen toegevoegd of veranderingen aangebracht die deze bijenwoning uit de dertiger jaren buitengewoon interessant en geschikt maken voor de winning van heidehoning anno 2005.

Nunspeet verzuipt in de hei om het zo maar eens te zeggen. Gerrit is er mee vergroeid. Hij komt wel eens in Friesland – hij vaart er wel eens een dag – maar is het daar na die dag spuugzat. Daar heeft hij zelfs na zes weken bos en hei geen last van. Gerrit: 'Wat die watermannen in Friesland meer zien dan ik, zie ik op de hei. Ik ben een echte heikneuter. Ik let overal op. Als ik op de hei loop en ik zie b.v. van die jonge vliegdenen, móet ik die uittrekken'.

Hier doet zich de gelegenheid voor aan de weet te komen wat het verschil is (ook voor de bijen) tussen struikheide (*Calluna*) en dopheide (*Erica*) en iets te vernemen over de voorwaarden waaronder met name

de struikheide het beste gedijt. Gerrit: 'De dophei bloeit voor de struikheide uit met een korte overlapping. Dopheide heeft drassige grond nodig. Toch komt het voor dat dop- en struikheide op elkaar aansluiten. Dat kan problemen geven als je van beide walletjes wilt eten. Want je wilt de verschillende honingen ook wel gescheiden houden. Dat betekent dat je tweemaal je voorbereidingen moet treffen en daar is de tweede keer geen tijd voor. Vaak moet je dan ook nog verkassen, want je bijen zijn op diverse plekken ingevlogen. Bovendien: de bij die op dophei vliegt heeft een hommelm nodig om bij de nectar te komen. Overigens dient gezegd dat dopheidehoning – een zomerhoning – goed te slingeren valt en prima smaakt.

De struikheide is een heester die pas in het najaar bloeit. Wil het zover komen dan moet de plant in de zomer veel water hebben. Dat lijkt dit jaar dus wel goed te zitten. Als het omstreeks 10 augustus dan maar droog is. Dan bloeit en honingt de hei. Je kunt het zien als je een terugkerende vliegbij van de plank plukt en met haar achterlijf op de nagel van je duim drukt. Komt er een druppel los dan zit het goed. Wel even proeven of je toevallig geen waterhaalster gevangen hebt. Een door mij beproefde methode is met een voet door zo'n pol struikheide gaan. Verschijnt er een wolk stof, dan is het in orde. Het is een wolk stuifmeel. De hei stuift, zegt men dan. Een goed teken.'

235

Gerrit Ottens achter de buitenopstelling. Foto's: T. Thissen.

De voorbereiding van een kastproductievolk

Of het nou over een kast of over een korf gaat, omstreeks 20 juni moet met de voorbereiding van de winning van heidehoning begonnen worden. De moeren van de productievolken moeten topdraaien. De eitjes van nu zijn immers de vliegbijs van straks. Als het volken in kasten betreft, haalt Gerrit Ottens daar ongeveer 20 juli de zomerhoning af en dwingt het volk op één broedbak. Gerrit: 'Dat is vaak een crime. De bijen gaan er wel in – boven het rooster komt straks nog een honingkamer – maar je houdt ramen met broed over die ik in een ander volk (geen productievolk) kwijt moet. In die honingkamer komen ramen met strookjes kunstraat te hangen. Het is de bedoeling dat de bijen die strookjes uitbouwen naar een grote punt of een aantal puntjes, het liefst helemaal. Daarvoor moet er gevoerd worden: één liter 1:1 per dag tot een paar dagen voor het transport naar de hei. Het kan gebeuren dat er in die periode een of meer zwermen afkomen. Geen punt. Die gaan weer in een kast met (als het even kan) uitgebouwde ramen en kunnen weer als productievolken gaan fungeren.

Op 8 aug. (op 10 aug. bloeit de hei) neem ik de HK-ramen met punt of puntjes of geheel uitgebouwd (maar natuurlijk niet verzegeld) uit en laat ze een nacht overstaan ter versteviging van de jonge raat. De volgende dag slinger ik die dan, heel zachtjes. Het (gevoerde) suikerwater vloeit makkelijk uit. Dat bewaar ik als wintervoer.

Op de hei komen naast elk productievolk twee zgn. afvliegvolken te staan. Het zijn b.v. de volken waarvan tijdens de voorbereiding gezwermd is of de volken die het overtollig broed kregen of gewoon andere dan productievolken. Die zet ik bij goed gewin uit de rij en twee aan twee op een rij om af te vliegen op het productievolk. Dat was al sterk; dat wordt nu dubbelsterk. Wil je heideraathoning winnen van eerste kwaliteit dan moet je een heleboel 'soldaten' paraat hebben'.

Je wilt natuurlijk wel weten óf en wat ze halen. Gerrit: 'Ik controleer door de kasten te tillen of via een glazen venster in de dekplank. Verder ga ik niet. Eén keer heb ik me ertoe laten verleiden onder de dekplank te kijken. Het was eind augustus en de HK zat afgestrekten vol. Ik heb toen besloten er nog een HK met strookjes bovenop te zetten, dus twee HK's. Je loopt dan het risico dat de raat van de bak eronder verkleurt vanwege het drukke geloop. Dat bleek ook maar op 15 september – de dag van vertrek – zat ook de bovenste bak vol en was strak wit verzegeld'.

De voorbereiding van een korfproductievolk

'Als je wat ouder wordt', zegt Gerrit en kijkt mij daarbij veelbetekenend aan 'zou je kunnen overwegen eerste-klas-heidehoning te winnen met behulp van de zgn. Uddelerskorf, ook wel de Vierkante korf genoemd, hoewel die niet precies vierkant is. Daarmee kun je overigens ook gewoon zomerhoning halen als je in een heideloze regio woont. Het gaat om ouderen die het niet meer zozeer gaat om het aantal kilo's. We kunnen die zware bakken ook niet meer zo goed hanteren. Wij voelen meer voor klein maar fijn. Nou ... met de lichte Uddelerskorf is prima raathoning te winnen van een zeer goede kwaliteit. Je zou hem, de korf meen ik, ook nog zelf kunnen vlechten'.

Hier zit Gerrit Ottens op zijn praatstoel. Hij neemt het hele proces met me door. 'Bij de Uddelerskorf is op de eerste plaats sprake van een BK. Die bestaat uit acht banden gevlochten roggestro. Vervolgens gaat het over randen of hoogsels van vier banden. Je moet, wil je van een complete Uddelerskorf spreken die geschikt is voor de hei, beschikken over één BK en twee randen of hoogsels (liever drie)'. Want ... hoe gaat de voorbereiding?

'We gaan uit van de BK. Die is net als de hoogsels (randen) die er straks onder komen, gespild. Je hebt immers met vast werk te maken. In die BK komt een zwerm, het liefst met een jonge moeder. Gedurende de

236

De Bijenstand

Het gespilde gedeelte van de Uddelerskorf

zomer wordt de BK volgebouwd. Dan komt er een hoogsel onder en als er weer ruimte gegeven moet worden een tweede en als het moet een derde hoogsel. Als er geen dracht is, moet worden gevoerd.

Na de zomerdracht – bij mij omstreeks 20 juli – ga ik elke avond voorzichtig voeren (1:1). Een paar dagen voor het transport naar de hei – bij mij op 10 augustus – stop ik met voeren. Als het gewin op de heide losbarst, gaan de twee of drie hoogsel onder de BK vandaan. De grote, uitstekende puntenraat wordt glad weggesneden. Deze afgesneden grote punten bevatten veel werksterbroed. Dat sorteer ik en leg dit boven in de kastvolken die ik bestemd heb voor het afvliegen (zie terug). Deze verzorgen dit broed perfect. Vroeger werden deze punten weggegooid, maar dat stuit me tegen de borst. Op de heide houd je dus alleen de BK over met wat broed en een koepel voer, die de moer belet boven te komen. Een van de weggenomen hoogsel komt nu bovenop de BK. Je haalt de spijlen weg en je hangt er zeven raampjes met strookjes en/of punten in. Er zit nu relatief gezien een bult volk op de korf. Ze hangen er in trossen aan. Het vlieggat functioneert dan ook niet meer afdoende. Daarom zet ik enkele stokjes onder de voorkant van de korf. Bij goede dracht zitten met een week de zeven ramen vol met 3,5 à 4 kg. eerste keus raathoning'.

Het eindproduct en andere zaken

De heidehoningoogst doet hij het liefst van de hand in het raam i.p.v. in stukken van 10 bij 10 cm. in de bekende plastic bakjes. De rest gaat in de pers. Eerst de verzegelde honing die in potten gaat voor kleinverbruikers uit de buurt. Daarna de open honing die met de stuifmeelrestanten verwerkt wordt tot stamp-honing.

- Omdat hij zijn Uddelkorven zelf vlecht, kan hij er ook mee experimenteren. Zo heeft hij de bovenste rand (vier strobanden) aan de BK vastgevlachten maar tot na het transport wel met een matje van de BK gescheiden. Ook heeft hij een constructie bedacht die het voeren vergemakkelijkt. De korf staat tijdens de voorbereidingsfase op een voerbak met een groter oppervlak zodat hij van achteren voeren kan zonder de korf te lichten.

- Aan teelt doet Gerrit Ottens niet: 'ik heb een hekel aan dat koninginnenteeltgedoe. Het ligt me niet. Wel doe ik aan selectie. Als de tijd van het kunstzwerm-maken daar is, maak ik als eerste afleggers van mijn beste volken. Ik wacht op de tuter. Dan breek ik de doppen. De vlugge – de met het breken uitlopende – moeren doe ik in kluisjes. Voor alle zekerheid geef ik de aflegger toch nog zo'n moer. De andere moeren

Alberti-kasten met schilderijtjes boven de vliegplanken

bewaar ik. Dat kan tot tien dagen. Ik leg de kluisjes gewoon om het ronde gat in de dekplank van een volk waarvan ik zojuist de doppen gebroken heb. Ze worden keurig verzorgd. Van de andere volken heb ik een paar dagen later kunstzwermen gemaakt. Op de 8ste of 9de dag breek ik alle doppen en geef ze meteen zo'n kluisjesmoer. Omdat ze op een jonge koningin zitten te wachten, gaat dat altijd goed. Ik probeer van elk volk ook nog een afleggertje te maken waarin ik zo'n jong moertje stop: je kunt er machtig veel profijt van hebben!' - Nunspeet heeft veel heide maar ook vier bijenverenigingen: twee VBBN-subverenigingen en twee ANI-afdelingen. En die willen allemaal naar de heide, alsmede al die imkers van het hoge noorden tot en met Limburg toe. Maar ook Staatsbosbeheer en de gemeente Nunspeet blazen een partijtje mee. Deze instanties willen de heide steeds meer op slot doen. Gerrit: 'We zijn tenslotte tot een pracht van een oplossing gekomen. Iedere vereniging/afdeling heeft zijn eigen heidegebied met een toezichhoudende imker. Dat wordt overkoepeld door een coördinator die contact houdt met Staatsbosbeheer en de gemeente. Het verstrekken (tegen betaling) van de vergunningen aan de vier verenigingen en aan de imkers van buiten laten ze aan de toezichhoudende imkers over. De gelden gaan in een pot, die voor de helft over de verenigingen wordt verdeeld. Van de andere helft bouwen we jaarlijks een feestje. Als tegenprestatie schonen de leden van de vier verenigingen 2x per jaar de heidevelden. Het gaat perfect'.

- We hebben het ook nog gehad over zijn eerste ervaringen met bijen op 16-jarige leeftijd, over het ruimen van zijn bijen i.v.m. AVB in 1996 ('Wat een pure ellende!'), over zijn voorliefde voor oude kasten zoals de Hoog Raam Versteegkast (de beste kast voor op de hei), de Albertikast, de Meijerkast. En dan nog over het heidehaantje en de kruisspinnen.

Naar mijn mening moet deze man op korte termijn een belangrijke plaats krijgen in de PR-commissie van zowel de VBBN als de ANI – van beide organisaties is hij lid – zodat we er zeker van zijn dat de Nederlandse

Goed bedoeld ...

Een jaar of twee geleden vond ik bij toeval een artikel over een kleinere celgrootte van de hand van Dee A. Lusby op de website: beesource.com. Mijn aandacht was gewekt en toen ik ook nog vernam dat de voordelen van de grotere celmaat die wij nu gebruiken, nooit zijn bewezen besloot ik om daar eens mee te gaan experimenteren. Een probleem op dat moment was wel hoe aan de gewenste kunststraat te komen. Na wat vragen en opmerkingen op het imkerforum deed zich een mogelijkheid voor. Roel ten Klei van het Bijenhuis in Wageningen bood aan om de kunststraat te bestellen als er voldoende afnemers waren. In het begin van 2005 had ik al een paar kilo in huis. Maar het weer was in het voorjaar een tegenstander en het duurde tot eind mei voor ik iets kon ondernemen. Intussen is het een paar weken geleden dat ik de raat heb ingesmolten en in een elfraams spaarkast heb gehangen. De bijen waren er heel gelukkig mee want binnen een week waren de ramen in de extra kamer uitgebouwd tot bijna de volle dikte en na een tweede week volledig in gebruik genomen. Doordat er nu veel meer broedcellen zijn ontstaan moet ik waarschijnlijk iets aan de behuizing doen. Van Buckfastbijen is bekend dat ze een tweede broedkamer zonder problemen bevolken maar met een kleinere celmaat levert dit heel veel meer bijen op.

Passen en meten

Ik ben eens gaan meten en rekenen aan de kunststraat om de bovenstaande ongenueanceerde gedachten te toetsen aan de werkelijkheid. De normale gegoten kunststraat van het Bijenhuis meet nauwkeurig 5,3 mm in alle drie richtingen en één zijde van een vel kunststraat bevat 2.700 cellen. De geleverde kunststraat voor de kleinere cel is opgerekt in de lengterichting. Waarschijnlijk is het gewalste raat en stond er een ongeduldig typetje achter de wals die de raat met geweld uit de wals heeft getrokken. In drie richtingen hebben de cellen 5,2, 5,0 en 5,0 mm en dat levert per zijde 3.000 cellen op (een winst per zijde van 300). Als de kunststraat netjes 5 mm was geweest dan schat ik

de hoeveelheid cellen op 3.200 en dat betekent een winst van 11.000 cellen voor een broedkamer. Op grond hiervan zou ik kunnen overwegen de koningin klein te zetten tussen twee roosters of de onderste BK-bak te vervangen door een honingkamer. Ik heb er zelf nog geen ervaring mee en het aantal imkers dat in Nederland de combinatie Buckfast en kleinere cellen hanteert, zal denk ik niet zo groot zijn. Wie er wat meer over zeggen kan, nodig ik uit om daarover te vertellen op www.bijenhouden.nl/forum. Zullen de bijen in de loop van de vele tientallen jaren werkelijk groter geworden zijn door de grotere cellen? Op de Open Dag in Rhenen bracht ik het onderwerp

Eventjes meten of de maat wel goed is.
Foto: B.J. Welmers.

terloops ter sprake, ook omdat zich een Belg in het gezelschap bevond. Het was immers de Belgische professor Baudoux die 150 jaar geleden de theorie bedacht dat grotere cellen in veel opzichten beter zijn. Maar onze Belg die ik ermee dacht te plagen, had helaas nog nooit van de bewuste professor gehoord. Van Holland vertelde dat ook hij de kleinere celmaat uitprobeerde en dat hij de voordelen ervan nog niet had opgemerkt. Eén ding heb ik althans wel opgemerkt: met dezelfde raatoppervlakte produceer ik aanzienlijk meer bijen.

Twijfel

Ik kan ik mij niet voorstellen dat wij jarenlang (of zeg maar meer dan een eeuw) kunnen rommelen met de behuizing van de bijen zonder daar de nadelige invloeden van te ondervinden. De evolutie leert ons dat de natuur zelf het beste kan bepalen wat de optimale maat is voor zoiets als de grootte van een cel. Een afwijking wordt vaak afgestraft. In het algemeen gesproken treedt er meestal na een ingreep in de natuur een effect op waarin niet was voorzien. Op grond hiervan twijfel ik eraan of een grotere celmaat leidt tot grotere bijen en dus tot een grotere honing-oogst. Leveren onze bijen echt veel meer honing dan 150 jaar geleden?

Hebben wij met een grotere celmaat niet juist de Varroamijt in de kaart gespeeld? Om maar eens wat te noemen.

Het educatieproject van de Brummense Imkervereniging

239

Marian Gronouwe en Ina Wierenga van de VBBN subvereniging Brummen, Imkergilde 'De Biejenchoer'
'John vertelde in de onderbouw: Soms is een volk stekurig. Dat komt door een boze koningin. Die gaat dan naar de bijenhemel. En als er een nieuwe koningin komt, is het volk ineens anders.
Leerling: Werkt dat ook bij juffrouwen?'

'Ina liet een raam met bijen zien aan een leerling (zmlk-niveau): Kijk, dat zijn nu de werkbijen. Minutenlang keek hij naar het raam. En zei toen heel bedachtzaam: Maar waar zijn nu de emmertjes sop en de doekjes?'

'Drie meisjes (bovenbouw) vroegen aan het einde van de les aan Marian: Mogen wij ook alstublieft samen een volkje? We houden nu altijd mieren, maar willen veel liever bijen.'

Dit is een greep uit de prachtige opmerkingen die we gehoord hebben tijdens de 'bijenlessen'. De Brummense Imkervereniging heeft namelijk een actieve educatie-werkgroep geformeerd. De werkgroep geeft voorlichting/informatie over het houden van bijen aan verschillende doelgroepen. Enkele activiteiten zijn hiervoor opgezet:

- Open stalmiddagen in juli en augustus.
- Lezingen, voor breed publiek toegankelijk.
- Educatief programma voor de basisscholen.

In het begin van het schooljaar 2004/2005 zijn door

de werkgroep alle Brummense scholen bezocht. Ze hebben een uitnodiging (met een pot honing) gehad om mee te doen met het project.

Tijdens de voorbereiding is het idee ontstaan om 'leskasten' te ontwikkelen. In de 'leskasten' (echte bijenkasten) zou imkergereedschap en ondersteunend lesmateriaal verzameld moeten worden. Zelfs een microscoop en gelamineerde bijenplaten zouden in de kast thuishoren.

Het plan was prachtig, de imkers waren enthousiast. Alleen waren de financiële middelen niet voorhanden. Gelukkig zag één van de leden op dat moment in het blad BIJEN een oproep, om mee te doen met een aanvraag voor het Dick Vunderinkfonds. Doordat we al een plan gereed hadden, was de aanvraag snel gemaakt.

Met het geldbedrag van het Dick Vunderinkfonds konden we de leskasten kopen en zo inrichten als we graag wilden. Inmiddels zijn de leskasten door de educatieve werkgroep en de scholen in gebruik genomen. En het werkt fantastisch. Op de scholen zijn 'bijenlessen' gegeven door de imkers. Scholen mochten de kasten twee weken lenen en leerlingen (± 150) hebben ter afsluiting een praktijkles meegemaakt op de bijenstal van de imkervereniging.

Het komend seizoen hopen we met hetzelfde enthousiasme de educatie voort te zetten want wij vinden dat erg belangrijk.

Lerarendag 2005 in Wageningen

Hugo Koole, Commissie Bijenteeltonderwijs

Zoals de laatste jaren gewoonte is geworden organiseert de Commissie Bijenteeltonderwijs in oktober haar jaarlijkse landelijke onderwijdsdag. Deze dag is bestemd voor alle leraren bijenteelt en is dit jaar gepland op zaterdag 8 oktober a.s. De aanvang is om 10.00 uur.

Het programma van de dag is nog niet exact ingevuld maar ziet er in concept al veelbelovend uit.

240

Vorig jaar is gebleken dat de opzet -in de ochtend: didactiek en in de middag: inhoudelijke zaken- geslaagd was zodat we ook dit jaar dezelfde indeling zullen hanteren.

Al in mei hebben een aantal studenten van de 2de-graads Lerarenopleiding Biologie diverse bijenteeltleraren bezocht. Zij hebben vragen gesteld en vooral geobserveerd hoe de bijenteeltleraar didactisch bezig was. Ook zijn er video-opnamen gemaakt. Hun bevindingen zullen zij in een workshop presenteren en met ons de discussie aangaan over het verder verbeteren van de didactiek tijdens de bijenteeltlessen.

Per 1 augustus 2005 is een nieuwe wetgeving van kracht betreffende het behandelen van Amerikaans vuilbroed. Marcel Simon (Hoofdbestuurslid VBBN) en Tjeerd Blacquièrre (PPO-Bijen) zijn met de voorbereidingen begonnen om een instructie over de nieuwe aanpak te ontwikkelen. Deze instructie wordt gepresenteerd aan de gezondheidscoördinatoren, die hierover inmiddels een schrijven hebben ontvangen en zal tevens ons middagprogramma zijn. Een gezamenlijke activiteit van de commissies Gezondheid en Bijenteeltonderwijs.

Het definitieve programma (inclusief kosten en locatie) kunt u lezen in de nieuwsbrief die deze maand aan alle leraren bijenteelt gestuurd zal worden.

Aanmelden voor de lerarendag 2005 kan bij: Marga Canters, 0317-42 24 22, E: onderwijs@vbbn.nl

Wij hopen u allen weer te mogen ontmoeten op 8 oktober a.s. in Wageningen.

Open Dag PPO-Bijen 29 oktober 2005

De overstap van Hilvarenbeek naar Wageningen was een grote stap. We zijn nu een jaar verder en we hebben onze draai gevonden. De kantoren van PPO-Bijen zijn in gebouw 107. Het laboratorium met bijbehorende faciliteiten is ondergebracht in het kassencomplex 'de Haaff' en de bijenstand hebben we opnieuw opgebouwd op het Biologische Proef- en Leerbedrijf Droevendaal. We willen graag het eerste jaar in Wageningen afsluiten met een Open Dag. Alle geïnteresseerden kunnen daar dan zien waar we ons mee bezig houden en hoe de nieuwe bijenstand er uit ziet. Er is een posterpresentatie over lopend én afgesloten onderzoek, variërend van het verspreiden van antagonistische schimmels door bijen tot de nieuwste ontwikkelingen in de varroabestrijding. Alle medewerkers zijn die dag aanwezig om in persoonlijke gesprekken te vertellen over hun werk.

Graag ontvangen wij u op 29 oktober 2005 van 10.00 tot 16.00 uur op het Biologische Proef- en Leerbedrijf Droevendaal, Kielekampsteeg 32 te Wageningen.

60 Jaar 'De Heidebloem'

Op zaterdag 1 oktober wordt ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan van de afdeling Vierhouten (ANI) een honingkeuring georganiseerd.

Nog even ter herinnering het programma:

13.00-14.30 uur: inleveren van de te keuren honing en honingproducten

14.30 uur: begin honingkeuring

19.00 uur: bekendmaking van de uitslag met uitleg.

Er zal worden gekeurd in alle negen honingklassen, te weten: klasse 1: vloeibare honing t/m klasse 7: raathoning in flacon. De keuring is geheel gratis en voor iedere imker toegankelijk. Zie ook BIJEN 14(6): 168 (2005).

Tot ziens op zaterdag 1 oktober a.s. We rekenen op heel veel inzendingen!

Monitoringonderzoek met Steward in 2004

J. van der Steen, PPO-Bijen

In 2003 trad tijdens de fruitbloeï op een aantal locaties in Zuid-Nederland bijensterfte op. Deze bijensterfte werd in verband gebracht met Steward dat toen voor het eerst op grote schaal tijdens de fruitbloeï gebruikt werd. Om volledige duidelijkheid te verkrijgen heeft de producent van Steward, DuPont, ervoor gekozen om in 2004 een groot-schalig monitoringonderzoek uit te laten voeren door PPO Bijen.

Bij dit onderzoek zijn in 39 boomgaarden, van Zeeuws-Vlaanderen tot de Noordoostpolder, observaties uitgevoerd. PPO-Bijen had hiervoor in elke boomgaard twee observatievolken geplaatst, voorzien van een Münsterbijenval om dode bijen te verzamelen. Aan de fruittelers werd gevraagd de normale bedrijfsvoering uit te voeren inclusief alle bespuitingen met fungiciden, bladvoedingsstoffen, insecticiden en chemische vruchtdunningsmiddelen. PPO-Bijen heeft elke drie tot vier dagen de dode bijen uit de bijenvallen geteld en de bijenvolken voor en na de fruitbloeï gecontroleerd. In 30 boomgaarden werd tijdens de fruitbloeï Steward gebruikt. De overige negen boomgaarden fungeerden als controle. Het broed is niet apart onderzocht. Naast het directe contact tussen honingbijen en Steward tijdens de bijenvlucht en contact via de nectar en stuifmeel kan een honingbij ook Steward binnenkrijgen met het verzamelen van water. Daarom werd ook de periode dat een blad nat is door dauw en regen genoteerd. Deze tijd wordt de bladnatperiode genoemd. De bijensterfte werd bepaald door de dode bijen in de bijenvallen te tellen en hieruit het gemiddeld aantal bijen dat dagelijks in de kast dood gaat te berekenen. Op grond van jarenlange observaties is bekend dat bij elke vergiftiging niet alle bijen in het veld sterven maar dat een groot aantal bijen in de kast dood gaat. Anders zouden vergiftigingen ook minder snel opgemerkt kunnen worden. Daarnaast is er natuurlijk de normale sterfte. De meeste honingbijen sterven een natuurlijke dood in het veld maar omdat dit proces continu doorgaat, sterven er ook bijen in de kast tijdens de nacht en gedurende periodes dat bijen niet uit kunnen vliegen. De bijenval is speciaal ontwikkeld om zoveel mogelijk bijen die in de kast sterven en door de werksters naar buiten gebracht worden, op te vangen.

Resultaten

De dode bijen werden elke drie à vier dagen opgehaald en geteld. Hieruit werd het gemiddeld aantal bijen berekend dat per dag in de bijenval terecht kwam. In tabel 1 staan de gemiddelden aantallen dode bijen per dag die voor en na een Stewardbespuiting in de dode bijenval teruggevonden werden. In de tabel zijn de gegevens uit de controleboomgaarden opgesplitst in de periode voor 28 april 2004 en erna. Dit is een zuiver theoretische opsplitsing. De meeste Stewardbespuitingen zijn uitgevoerd in de periode van 26 tot 28 april. Om de gegevens uit de controleboomgaarden vergelijkbaar te maken met die uit de testboomgaarden is voor deze splitsing gekozen.

	Gem.aantal dode bijen per dag	Aantal bijenvolken
30 testboomgaarden		
Voor bespuiting vanaf 15 april '04	11	52
Na bespuiting tot 8 mei '05	13	
9 controle boomgaarden		
Van 15 april tot 28 april '05	8	26
Na 27 april tot 8 mei '05	9	
Hele bloeiperiode 15 april tot 8 mei '05	8	

Het gemiddelde aantal dode bijen per dag varieerde van acht in de controleboomgaarden tot elf in de testboomgaarden voordat de bespuiting met Steward was uitgevoerd. Na de Stewardbespuiting nam het gemiddelde aantal dode bijen toe met twee per dag, van elf naar dertien. In de controleboomgaarden was de toename één bij per dag, van acht naar negen. Deze verschillen zijn klein en duiden niet op verhoogde sterfte. Er trad geen verhoogde sterfte op na een Stewardbespuiting. De hoeveelheden gespoten Steward varieerden van 170 tot 260 gram per hectare van boomgaard tot boomgaard. Relatief veel of weinig Steward per hectare had geen invloed op het aantal dode bijen na de bespuiting. Het effect van Steward was niet afhankelijk van de bladnatperiode. Ook bij een lange bladnatperiode was er geen effect van Steward.

Conclusie

Het monitoringonderzoek liet zien dat de bespuiting met Steward in een normale bedrijfsvoering geen bijensterfte veroorzaakte. Een korte of lange bladnatperiode had hierop geen invloed. De sterfte die in 2003 aan Steward toegeschreven werd, is zeer waarschijnlijk veroorzaakt door andere middelen of factoren.

Wespen; de gevleugelde tijgers uit het rijk der insecten (5)

Peter Elshout

Communicatie binnen het wespenvolk

De wespinkoningin is de sturende kracht binnen het nest. Tengevolge van feromonen, afgegeven door koningin, werksters en broed, worden de noodzakelijke werkzaamheden verricht. Voorbij het hoogtepunt van het volk - een afnemend broednest en het wegvallen van de oude koningin - valt de structuur van het volk uiteen. Een heel andere situatie doet zich voor als van een volk, nog in optimale ontwikkeling, de koningin omkomt. Dit kan gebeuren bij een bv. niet goed verlopen verhuizing van haar nest. Wespen kunnen niet zoals honingbijen een nieuwe koningin kweken uit een redcel. Doordat in een wespennest op een veel latere datum geslachtsrijpe dieren geboren worden, zijn er ook geen darren die een dergelijke koningin zouden kunnen bevruchten. Door het wegvallen van de sturende feromonen van de koningin, ontwikkelen zich de eierstokken van de werksters. De reddeloosmoerlose wespennestwerksters worden, net als bij de honingbijen, eierlegend. Het moerlose wespenvolk zal voortijdig sterven met veel darren en een tekort aan werksters.

Ook wespen communiceren, zoals de honingbijen doen, door trillingen via hun raten. De hongerige, op de kop hangende wespennestlarven krassen met hun haakvormige monddelen op de wand van hun cel. Deze vorm van communicatie werkt in twee richtingen. Met dit, ook voor ons oor, goed waarneembare krassende geluid, worden werksters gemobiliseerd om deze larven te voeren. De eveneens hongerige werksters

met fijngekauwd insectenvlees tussen hun kaken voeren de hongerige larven en stillen tegelijkertijd hun eigen honger met het energierijke zoete braaksel van deze larven. Vergeleken met de bijendans is het een veel primitiever maar wel effectief communicatiesysteem.

Sociale wespen als bestuivende insecten

Ondanks hun spaarzame beharing spelen ook wespen een bescheiden rol als bestuivend insect. Een klein aantal planten zijn specifiek afhankelijk van de bestuiving door wespen van de geslachten *Vespula*. Zo is helmkruid (*Scrophularia nodosa*) volledig afhankelijk van de bestuiving door wespen. Op het moment dat de wespen de nectar van de vleeskleurige bloemen oplikken, wordt de onderzijde van hun kop beplakt met stuifmeel, dat vervolgens bij de volgende bloem op de stamper achterblijft. Ook de wespensorchis (*Epipactis*) wordt door wespen bestoven. De hongerige wespen vinden er nectar in overvloed en terwijl zij die oplikken worden de pollinia op hun voorhoofd, op hun monddelen of zelfs op hun ogen gedrukt. Onder normale omstandigheden zouden wespen deze lastige voorwerpen met hun poten wegpoetsen, maar door de enigszins giftige stoffen in de nectar van deze plant, zijn zij daartoe niet in staat. In beschonken toestand en niet in staat te vliegen strompelen ze van de ene naar de andere bloem, waarbij ze de nectar opnemen en tegelijkertijd de pollinia van bloem naar bloem overbrengen. Bestuiving door wespen vindt plaats als de voedseluitwisseling tussen larven en adulte dieren stagneert of wegvalt. Genoemde planten bloeien dan ook in de nazomer. Ook de schermbloemige bloemen, waarop veel wespen hun voedsel vinden, kunnen door hen bestoven worden. Dat is dan meer een toevalstreffer dan een vanzelfsprekendheid.

Wespen of hun larven op het menu

De wesp zelf, maar vooral het broed vormen voor meerdere dieren een smakelijke bron van eiwitten. Net als bij de honingbijen verblijven er bij de wespen vlinders waarvan de larven parasitair leven. Niet de raat met pophuidjes die het voedsel is voor de bij de bijen levende larve van de wasmot maar het broed wordt door de rups van de vlinder *Aphomia sociella*

Verhuisd hoornaarnest met tevreden bewoners.

verorberd. Net als de rups van de grote wasmot maakt ook deze rups spinsels die hem afschermen voor zijn gastheer, de hoornaar. De larvenvretende en spinnende rupsen kunnen de ontwikkeling van een hoornaarnest volledig verstoren.

Bij de zoogdieren is het vooral de das die ondergrondse wespennesten uitgraaft en de inhoud ervan verorbert. De dikke speklaag van de das zorgt ervoor dat de wespensteken hem niet deren. Ook muizen als de zevenslaper en de relmuis, egels en spitsmuizen zijn niet vies van wespenlarven. Het zijn vooral de spitsmuizen die de in winterslaap verkerende wespenkoninginnen, indien niet goed verstopt, tijdens de overwintering opeten. Onder de vogels is het vooral de wespendif die uit levensbehoud wespennesten plundert. Alleen in goede wespenjaren is deze roofvogel in staat nakomelingen voort te brengen. Wespen en wespenlarven vormen dan ook het hoofdvoedsel van deze zeldzame vogel.

Ook spechten, de grauwe klauwier en mezen zullen indien het wespennest klein of verzwakt is, het wagen de laatste inwoners weg te pikken.

De hoornaar, zelf een wesp, jaagt ook op kleinere soortgenoten. Het jagen kan zowel actief als passief plaats vinden. Meermalen heb ik kunnen waarnemen dat een hoornaarnest in dezelfde holte was gebouwd als het nest van de gewone wesp. In tijden van voedselarmoede eten de hoornaars de burens op. Gaten in het omhulsel van het nest en een hoopje afgebeten vleugeltjes, pootjes en achterlijven van de gewone wesp waren stille getuigen van de broedermoord. Zelf was ik eens getuige van een hoornaar die trachtte de relatief grote Middelste wespen van hun nest af te vangen. Deze wanhoopsdaad moest de toch veel grotere hoornaar met de dood bekopen.

Verhuizen van wespennesten

Uiteraard worden hier nesten bedoeld die nog volop in ontwikkeling zijn. Als het om nesten in nestkasten gaat is de klus snel geklaard. Alles wat naast goed sluitende imkerkleding nodig is, zijn een stukje metalen gaas en plakband of een passende prop om de vliegopening zo snel als mogelijk af te sluiten. Bij de hoornaar geeft dat altijd problemen omdat deze wespen als enige wespensoort ook 's nachts vliegen. De later nog rondvliegende dieren kunnen met een netje gevangen worden en na het elders plaatsen van de nestkast ter plaatse losgelaten worden. Bij de Middelste wesp met zijn vrijhangende woning moeten de inwoners eerst verdoofd worden, waarna het nest losgeknipt/-gestoken kan worden. Wespen zijn eenvoudig te verdoven met lachgas of de rook van een

Een op Middelste wespen jagende hoornaar wordt door zijn prooidieren overmeesterd en gedood. Foto's: Peter Elshout

smeulende aardappelbovist (*Scleroderma aurantium*). Een beroker, waarvan de rookuitlaat voorzien is van een metalen trechter is hiervoor het juiste gereedschap. De verdovende gassen van een smeulende aardappelbovist worden het eenvoudigst verkregen door de beroker te voorzien van een klein vuurtje d.m.v. een aanmaakblokje en hier op een gegeven moment de stukjes bovist aan toe te voegen. Zodra je de weë geur ruikt, de trechter tegen de nestopening houden en enkele seconden 'beroken'.

Op de zelfde manier worden de bewoners van grote vrijhangende hoornaarnesten verdoofd. De duur van verdoven is een kwestie van ervaring. Voor je start met deze ingreep moeten alle attributen voor de nieuwe huisvesting volledig gereed zijn. Een kartonnen doos en een aantal oude fietsspaken vormen met de raten een nieuw onderkomen. Als de raten door de spaken in de doos zijn gestabiliseerd en de doos goed gesloten is moet direct naar het toekomstige woongebied worden afgereisd. De doos met waarschijnlijk inmiddels ontwaakte bewoners ophangen en die aan de onderzijde openen. Al deze handelingen moeten goed doordacht gebeuren. Na een week is het wonderlijk om te zien hoe deze prachtige dieren de in spakenhangende raten voorzien van een omhulsel. Eenmaal gesetteld en gewend aan de nieuwe omgeving kun je deze relatief zachtvaardige dieren letterlijk uit de hand voeren. Een belevenis die u zonder beschermende kleding kunt uitvoeren. Tientallen keren heb ik zo hoornaars opnieuw gehuisvest en het heeft mij een schat aan verbijsterend mooie dia's opgeleverd.

Literatuur

Een goed boek voor geïnteresseerden in wespen: Schütz die Hornissen. ISBN 3-522-30450-0, Weitbrecht Verlag in K. Thienemanns Verlag, Stuttgart und Wien.

Zeilen

P. Paardekooper

Het is een prachtige dag. Een zachte, maar constante bries voert ons zeiljacht over het wad. Links en rechts van ons glinsteren de zandplaten. Hier en daar liggen zeehonden te zonnen. Het is laagwater, dus oppassen geblazen. De geul is smal nu en ook niet bepaald diep en we varen halve wind. Als de geul verder naar rechts afbuigt, moeten we scherper aan de wind gaan zeilen met een kans dat we dan te hoog aan de wind komen en daardoor druk in het zeil verliezen. Gelukkig hebben we stroom tegen. Daardoor lijkt het alsof we hard vooruit gaan, maar aan de zandplaat naast ons zie ik dat we ten opzichte van de ondergrond maar langzaam vorderen.

244 Terwijl we geconcentreerd wind, zeilen, golven en wad afwisselend in het oog houden, verduistert plots de lucht. Het lijkt alsof een donkere wolk over trekt, maar gelijktijdig vult de lucht zich met een doordringend gezoem. Mijn vriend Basil, eigenaar van het schip, kijkt me verbaasd aan, maar voordat hij iets kan zeggen roep ik hem toe: 'Bijen!'

Het volgende ogenblik zijn we omringd door een enorme zwerm. Basil zwaait met zijn armen om zich heen en een soort paniek overvalt hem. Ik zie hoe hij het roer loslaat, en ons schip prompt van zijn koers af raakt. De rand van de zandbank naast ons nadert ineens met forse snelheid.

Met een sprong zit ik naast hem, en geef ik een ruk aan het roer.

'Waar komen die vandaan?', schreeuwt Basil, terwijl hij om zich heen blijft zwaaien.

'Hou op met zwaaien', reageer ik. 'Als je stil blijft zitten doen die bijen helemaal niets'. Dan vermindert het aantal bijen om ons heen, en even daarna is het weer stil. Ik heb ons schip inmiddels teruggestuurd naar het midden van de geul.

'Wat een enorme hoop bijen', zegt mijn vriend. 'Ja, dat is nu een zwerm', kan ik hem vertellen. 'Op zich niet iets heel bijzonders, maar wel apart dat die zwerm hier midden op het wad rondvliegt'. Een enkele bij komt nog langs, en ik kijk rond of ik er nog iets van de zwerm kan ontdekken. Intussen gaan mijn ogen geroutineerd door met het observeren van de stroom, de wind en het zeil. Terwijl ik omhoog langs het zeil kijk of het nog mooi staat, valt mijn oog op de zaling, een kort zij-uitsteeksel van de mast, waaraan de verstaging vast zit, die de mast overeind houdt. Daar, op een hoogte van zo'n vijf meter hangt iets nieuws. 'Kijk', wijs ik. 'Daar hangt de zwerm'. Met verbazing kijkt Basil omhoog. 'Niet te geloven', reageert hij,

'Wat is dat?' In de minuten die volgen leg ik mijn vriend het gedrag van bijen uit, vertel ik hem hoe een nieuwe koningin ontstaat en wat zwermen is. Ik eindig met te vertellen hoe zo'n zwerm op weg gaat, op zoek naar een nieuw onderkomen.

'Maar ze blijven hier toch niet zo aan mijn mast hangen?'

Met zekerheid is die vraag niet te beantwoorden, vertel ik hem, en zo varen we een tijdje door.

We concentreren ons weer op het zeilen, controleren onze positie, bekijken wind en golven en constateren met tevredenheid dat de wind nog steeds dwars van opzij komt en er geen vervelende bochten meer in de smalle geul zitten. Spoedig zullen we in breder water komen, waarna we kunnen aanvoeren op de haven van Terschelling.

En dan, even plotseling als ze kwam, maakt de tros zich ineens weer van de zaling los. Een enorm gezoem vult de lucht en het volgende ogenblik is het weer stil. Slechts het geruis van de wind en het geklots van het water is nog hoorbaar. In de verte zie ik een vage schaduw de richting van Terschelling uit gaan. 'Zo', zeg ik, 'Ik denk dat vanavond de Honing Koning op Terschelling ergens een zwerm kan scheppen.'

advertentie

IMKERSHOP
'HET
BIJENHUIS'

Een inker met verstand
wordt bij Het Bijenhuis vaste klant

Voor snelle bestelservice

tel 0317 422 733

fax 0317 424 180

e-mail bijenhuis@vbbn.nl

Grintweg 273

6704 AP Wageningen

online winkelen bij www.vbvn.nl

Over Primorsky en de varroamijt

Geen symptoombestrijding maar duurzame oplossing

Ton Thissen

De term duurzaam heeft in het algemeen op zijn minst twee betekenissen: 1. dat iets een lang leven beschoren is, lang meegaat; 2. dat het de natuur en het milieu niet aantast of belast. Een duurzame oplossing van de varroaproblematiek in de imkerij komt dus neer op een afdoend en blijvend resultaat en op vermindering van de wereldwijd ±160 gangbare middelen en middeltjes van chemische of andere aard, die op zijn slechtst residuen achterlaten in honing en was of op z'n best de Varroamijt slechts voor een korte periode aanpakken (als men ten minste elk jaar een ander middel gebruikt). Men spreekt in deze laatste gevallen wel van symptoombestrijding. Het begint erop te lijken dat we met de Primorskybij op weg zijn naar een blijvende en natuurvriendelijke oplossing tegen de varroamijt.

Het oog van Ed Pieterse viel in 1998 op een artikel in een Amerikaans blad over de resistentie (letterlijk: weerstand) van de vanuit Rusland in de VS geïmporteerde Primorskybij. Hij zag er onmiddellijk het ei van Columbus in: niet de imker bestrijdt de varroamijt, dat doet de bij zelf. Dat wil zeggen: de bij – in dit geval de Primorsky – roeit de mijt niet uit, maar houdt hem zodanig onder controle dat er van de bij uit gezien, letterlijk mee te leven valt. Men spreekt in dit geval ook wel van symbiose (het harmonisch met elkaar leven of met elkaar omgaan van groepen van levende wezens, die wel of niet van elkaar afhankelijk zijn). Ed: 'In 2001 hebben wij de stichting 'De duurzame bij' opgericht. Vanaf het begin heb ik er als voorzitter naar gestreefd in elk geval wetenschappers bij onze experimenten, onderzoeken en testen te betrekken. We zijn nu met zijn negenen onder wie Job van Praagh, Jan Dommerholt en Hayo Velthuis. Daarnaast hebben we indertijd contact gezocht met de Ambrosiushoeve (tegenwoordig PPO-Bijen), maar toen dat niet wilde lukken met Duitse instituten in Celle en Kirchhain, die wel in de Primorskybij waren geïnteresseerd. Met hen werken wij nog steeds samen. In 2001 schaften we 12 Primorskykoninginnen aan; later nog 4. Allemaal uit Amerika. In Duitsland was men in 2000 al bezig onderzoek te doen aan 16 uit de VS geïmporteerde 'zuivere' koninginnen. Onder andere een onderzoek naar de oorsprong van deze bijen en hun verwantschap met de Europese rassen, een zgn. morfologisch onderzoek op 35 kenmerken. Wat bleek?

De door ons en de Duitse instituten in 2001 aangeschafte Primorsky's bleken een grote verwantschap te hebben met de Apis Mellifera Ligustica. Wij hadden dus twee jaar geëxperimenteerd met F1's! Maar ... 'elk nadeel heb zijn voordeel': enkele van deze volken overleefden zonder bestrijding de varroamijt. Met andere woorden: de weerstand van Primorskyvolken tegen de varroamijt blijkt overerfbaar. Je mag er dus op rekenen dat die resistentie bij zuivere Primorskyvolken groter is'.

Primorsky en Carnica

De onderzoeken waren in de eerste jaren gebaseerd op het vinden van de oorzaken van resistentie bij Primorsky's in vergelijking met Carnica's. In zijn tuin, overlopend in het bos staan de Carnicavolken een tiental meters gescheiden van zijn Primorskyvolken om vervliegen te voorkomen. Zo wordt een vergelijking Primorsky en Carnica goed mogelijk. En wat is dan de uitkomst?

Ed: 'Grof genomen kun je zeggen dat de Primorskybij de mijt eerder en heftiger aanpakt dan de Carnica. Dat aanpakken bestaat uit het wegpoetsen en stukbijten van mijten op zichzelf en andere bijen. Het is een vorm van hygiëne, waarop met behulp van de bekende pintest geselecteerd kan worden. Tot dat gedrag behoort ook het (op tijd) openen van het besmet broed en het verwijderen van de larve. De Kirchhainer-carnica (uit Duitsland) doet het overigens beter dan mijn Carnica's. Uit onderzoek blijkt bovendien dat in Carnicavolken zich veel meer mijten in het broed ophouden dan op de bijen zelf (63%-37%). Bij de Primorsky's is dat 50%-50%. In Carnicavolken kan de mijt zich dus in groteren getale vermenigvuldigen (zich reproduceren).

De Carnicastand. Foto's: T. Thissen.

Wat de overlevingskansen betreft zonder bestrijding gedurende twee jaar: van de oorspronkelijke Primorsky-volken (18) in Maarn overleefde er geen. Van de nateelt ervan overleefde één volk. In Duitsland gingen eind 2002 alle 14 Carnica-volken en 12 hybriden (Primorsky x Carnica) ten gronde en van 22 Primorsky-volken overleefden er vier. Maar dat waren dus wel F1-volken.'

Wat het broedtrekken betreft: Ed: 'Primorsky's trekken met Varroa besmet broed rond de 4de dag na sluiting van de cel. De Carnica's trekken ook wel broed, maar minder en beginnen later. Bij de Carnica is de vermenigvuldigingsfactor dus ook hierdoor veel hoger. Te laat beginnen met broedtrekken betekent meestal de ondergang van het volk: het dal blijkt dan te diep. Bij de Primorsky is er tengevolge van massaal broedtrekken weliswaar ook sprake van een terugval, maar eerder in de vorm van een te overkomen dip.

Het broedtrekken uit zich in de vorm van varroahagel-schot, dat we na verloop van tijd vrij gemakkelijk leerden onderscheiden van inteelthagel-schot. Het broedtrekken in geval van inteelt vindt al bij de eerste larfvorming plaats, bij varroabesmetting altijd in het popstadium.

Conclusies en toekomst

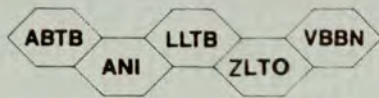
'Op dit moment valt te concluderen dat we met de Primorskybij een redelijk zachtvaardige bij hebben binnengehaald met een behoorlijke resistentie tegen *Varroa Destructor*.

Na ongeveer vier jaar hebben we samen met het bijeninstituut Kirchhain de beschikking over drie Primorsky-volken en een Carnicavolk met aangetoonde resistentie. Dit is natuurlijk een te smalle genetische basis voor verregaande gevolgtrekkingen. Maar het geeft wel hoop. Als we er elk jaar – want er staat nogal wat op stapel – met twee of drie volken op vooruitgaan, kunnen we over enkele jaren in onze handen klappen. En niet alleen wij. De hele Nederlandse imkerij kan en mag ervan profiteren. Daar doen we het tenslotte voor.

Dan is het overigens wel eens moeilijk te verteren dat we van PPO-Bijen weinig medewerking ondervonden en dat we tot dusverre alle onderzoekskosten uit eigen middelen moeten financieren. Ook van het Ministerie van LNV konden we tot op heden niets verwachten. Daar staat tegenover dat we over een enthousiast en deskundig team beschikken, de samenwerking met onze Duitse collega's uitstekend genoemd moet worden en dat we sinds 2003 de tijdelijke beschikking hebben over het bevruchtingstation Neeltje Jans. Dit is van groot belang voor zuivere, natuurlijke bevruchtingen. Van dit bevruchtingsstation is ook door onze Duitse collega's al intensief gebruik gemaakt. Vooral moeten in dit verband het teeltstation Poppendamme en Het Zeeuws Landschap genoemd worden. Wij zijn hun veel dank verschuldigd. Bij deze.'

De Primorsky-afdeling.

Bijenhoudery verantwoordelijk voor de bestrijding van AVB

Frans Heessen, Dick van Houwelingen, Henk van der Scheer en Marcel Simon

In april 2005 hebben we u geïnformeerd over de stand van zaken betreffende de bestrijding van AVB en over het voorstel van het Ministerie van LNV om daar verandering in te brengen. Wij dienen zelf de bestrijding ter hand te nemen en de overheid wil slechts faciliteren als het gaat om exportgaranties. Dat laatste betekent dat de overheid tegen betaling een 'gezondheidsverklaring' afgeeft aan imkers die met hun volken naar het buitenland willen reizen. Dat is nodig volgens EU-richtlijn 92/65.

De Tweede Kamer aan zet

De minister heeft zijn beleidsvoornemen naar de Tweede Kamer der Staten Generaal gezonden. Daarop hebben wij de Vaste Commissie voor LNV van de Tweede Kamer benaderd en onze visie op het beleidsvoornemen kenbaar gemaakt. We hebben die visie ook in Den Haag mogen toelichten. Dat resulteerde er in dat de Tweede Kamer de Minister van LNV heeft verzocht de uitvoering van zijn plannen op te schorten tot 1 augustus 2005. Bovendien werd de Minister verzocht om de kosten van de bestrijding van AVB niet abrupt te beëindigen, maar in twee jaar tijd af te bouwen. Ook diende de facilitering conform de genoemde EU-richtlijn duidelijk geregeld te worden. De Minister is met die wensen van de Tweede Kamer akkoord gegaan. Wij kregen zodoende meer tijd om in overleg met PPO-Bijen een plan van aanpak op te stellen. Dat is vervolgens besproken met de Voedsel- en Warenautoriteit, onderdeel Rijksdienst voor de keuring van Vee en Vlees (VWA-RVV) en met de Directie Voedselkwaliteit en Diergezondheid van het Ministerie van LNV (MLNV-VD). Het gevolg van het akkoordgaan van de Minister met de wensen van de Tweede Kamer was dat de bestrijding van AVB tot 1 augustus door de overheid bleef plaatsvinden. De beide uitbraken in Reeuwijk eind juni en eind juli van dit jaar zijn dan ook bestreden door de VWA-RVV. Er is een vervoersverbod ingesteld en er zijn zieke volken geruimd.

In principe is de bijenhoudery na 1 augustus verantwoordelijk voor de bestrijding, maar de VWA-RVV heeft al aangegeven dat zij de uitbraak in Reeuwijk zal afwerken en dat ook de rest van dit jaar op hulp van de VWA-RVV mag worden gerekend. Dit omdat het nieuwe plan van aanpak nog niet helemaal klaar zal zijn op 1 augustus. Bovendien moet ook MLNV nog het een en ander aantrekken.

Nieuw plan van aanpak

In het nieuwe plan van aanpak wordt bestrijding van AVB een normaal onderdeel van de ziektenbestrijding bij bijen. De imker zal zelf bestrijdingsmaatregelen moeten nemen na vaststelling van een uitbraak. De ziekte blijft aangifte-

plichtig volgens de Gezondheids- en Welzijnswet voor dieren (GWWD). Ook zal de Minister van LNV een vervoersverbod instellen na vaststelling van een uitbraak. Bij die vaststelling en het uiteindelijk weer vrijgeven van het gebied krijgt PPO-Bijen en krijgen de Bijengezondheidscoördinatoren (BGC's) van de imkerorganisaties een prominente rol. Het gebied wordt pas weer vrijgegeven als de VWA-RVV met de maatregelen en het resultaat kan instemmen.

In geval van verdenking van de ziekte dient de imker dit te melden bij PPO-Bijen. Hij zal dan bevraagd worden over de situatie. Krijgt men bij PPO-Bijen de indruk dat het inderdaad om AVB zou kunnen gaan, dan meldt PPO-Bijen (of de imker) dit bij het Meldpunt Dierziekten in Kerkrade en wordt de dichtstbijzijnde regionale BGC van één van de imkerorganisaties ingeschakeld. Die zal met behulp van een testkit kunnen vaststellen of er daadwerkelijk sprake is van AVB of eventueel Europees Vuilbroed (EVV). Is dit het geval dan komt ook VWA-RVV in actie voor het maken van een kaart en het instellen van een vervoersverbod.

Actie na een uitbraak

De betreffende imker zal zelf zijn zieke volken volgens instructie moeten ruimen. Hij zal de volken moeten afzwavelen en alle ramen broed en honing ter verbranding moeten aanbieden bij één van de elf vuilverbranders in ons land. Van de overige volken moet hij kunstzwermen maken. Het broed van die volken moet ook verbrand worden. Kasten en raampjes moeten worden schoongemaakt (afkrabben en behandelen met een soda-oplossing). Tezelfdertijd zal de VWA-RVV een kaart maken van het gebied om een 3-km-zone vast te stellen waarbinnen MLNV een vervoersverbod zal afkondigen. Alle imkers en bijenvolken in die zone zullen door de BGC in kaart worden gebracht. De lokale imkervereniging dient daarbij behulpzaam te zijn. De betreffende imkers krijgen van de BGC een formulier waarop ze kunnen aangeven of er al dan niet AVB-verschijnselen in hun volken aanwezig zijn. De BGC kan daarbij assistentie verlenen. Die ondertekende formulieren gaan in een archief bij PPO-Bijen. Vier weken na de ruiming zal de getroffen imker in bijzijn van de BGC de gesaneerde volken controleren op de aanwezigheid van AVB-verschijnselen. Tegelijkertijd worden de overige imkers in de zone gevraagd om nogmaals een verklaring af te geven omtrent de afwezigheid van AVB-verschijnselen. Er wordt aangenomen dat geen besmetting vanuit het oorspronkelijk zieke volk heeft plaats gevonden, wanneer zich na 4 weken geen ziekteverschijnselen binnen de 3-km-zone voordoen. Zijn er dan inderdaad geen zieke volken meer, dan zal PPO-Bijen het archief van de eigen verklaringen overdragen aan de RVV. Indien alles naar genoegen van die dienst is, zal het vervoersverbod worden opgeheven en kunnen er voor volken in dat gebied weer gezondheidsverklaringen worden afgegeven. Mochten er na vier weken nog wel zieke volken zijn, dan begint de gehele procedure opnieuw. Net zo lang tot er geen zieke volken meer aanwezig zijn. Alle handelingen (ruimen en screening) worden gedaan door de imkers op basis van vrijwilligheid. Bij weigering van één of meer imkers wordt het

gebied niet vrijgegeven en komen er geen gezondheidsverklaringen. Wij nemen aan dat weigering slechts bij hoge uitzondering zal voorkomen. In dat geval wordt bezien of VWA-RVV alsnog met dwang kan optreden.

Kosten

De activiteiten van de VWA-RVV en het MLNV blijven in principe beperkt tot enkele administratieve handelingen. Die zullen niet in rekening worden gebracht. PPO-Bijen en de BGC's zullen kosten maken die vergoed moeten worden. Op jaarbasis zullen die kosten naar schatting beperkt blijven tot ongeveer €6.000,-, uitgaande van een gemiddelde van drie uitbraken per jaar. De imker wiens volken getroffen worden door AVB, krijgt in onze optie een beperkte vergoeding voor de ruimingskosten en voor het verlies aan materiaal/broed/honing tot een maximum van ongeveer €1.000,-. Bij niet-georganiseerde imkers zal die vergoeding minimaal zijn. Dat alles maakt de bestrijding haalbaar en betaalbaar. Slechts een geringe verhoging van de contributie met één of twee euro zal (op termijn) nodig zijn.

Dit jaar komen alle kosten van de bestrijding van AVB voor rekening van MLNV. In 2006 zal MLNV nog tweederde van de kosten voor haar rekening nemen en in 2007 nog eenderde.

Uitvoering van het plan van aanpak loopt vertraging op

Op dit moment is nog onduidelijk of de ambtelijke top van het Ministerie van LNV kan instemmen met het instellen van vervoersverboden. De ambtenaren met wie wij hebben gesproken, vinden het instellen van vervoersverboden noodzakelijk en zullen proberen de top van MLNV te overtuigen. Het instellen van een vervoersverbod kan slechts nadat het nationaal referentielaboratorium in Lelystad (CIDC) akkoord is met de detectie van de bacterie. MLNV zal nog nagaan of het CIDC kan instemmen met detectie door de testkit. Zo niet, dan dient de gebruikelijke bacteriologische toets te worden afgewacht alvorens een vervoersverbod te kunnen instellen.

De BGC's moeten nog worden geïnstrueerd door PPO-Bijen. Een bijeenkomst te Wageningen is (voorlopig) voorzien op 8 oktober a.s. Dan moeten ook de instructiekaarten voor imkers en voor BGC's klaar zijn, zodat iedereen weet wat hij moet doen bij een uitbraak. Die instructiekaarten worden momenteel gemaakt door PPO-Bijen. Alle ontwikkelingskosten van het plan van aanpak komen voor rekening van MLNV.

Tenslotte dient ook u met het plan te kunnen instemmen. Dat kunt u laten weten tijdens de eerstvolgende ALV van uw organisatie.

Informatiebulletin nummer 4

Jos Plaizier, voorzitter VBBN, Aat Rietveld, voorzitter BvB ZLTO
Onderzoek van de besturen van Bond van Bijenhouders ZLTO en VBBN, om te komen tot één organisatie voor bijenhouders. Vierde overleg bestuur BvB ZLTO en bestuur VBBN, 20 juni 2005.

De Voorbereidingscommissie had zich met de hulp van onze notaris-adviseur Jaap ten Berge, gebogen over de concept-statuten voor de nieuwe vereniging. In dit bestuurlijk overleg zijn deze concept-statuten vrijwel in zijn geheel vastgesteld. Een hele inspanning, maar succesvol door de zakelijke discussie en de goede sfeer tijdens het overleg. Vrijwel alle vraagpunten en onduidelijkheden zijn opgelost. Belangrijk is het artikel waarbij wordt aangegeven dat de plaatselijke afdelingen hun eigen statuten kunnen handhaven en bij mogelijke toekomstige wijziging van de statuten van de plaatselijke afdeling kunnen deze ook zondig in lijn worden gebracht met de statuten van de landelijke vereniging. De nu vastgestelde statuten kunnen voorlopig op de plank en onderdeel gaan uitmaken van het totale fusievoorstel voor de beide verenigingen. Nog niet opgelost is het vaststellen van de naam van de nieuwe vereniging.

Besloten is om daar een prijsvraag voor uit te schrijven onder de imkers van de BvB ZLTO en VBBN. De oproep zal in BIJEN en op de websites worden geplaatst. Verder is uitvoerig gesproken over het tijdpad en de werkzaamheden die nog verricht moeten worden om op 1 april 2006 beide Algemene Ledenvergaderingen een integraal fusievoorstel voor te leggen. Vanwege allerlei formele verplichtingen zal het gehele fusieplan op 1 december aanstaande gereed moeten zijn. Het tijdpad is zodanig gekozen dat dit mogelijk moet zijn. De Commissie Voorbereiding zal dit verder uitwerken en verfijnen.

Voor het overige is uitvoerig aandacht besteed aan de nog openstaande discussiepunten. Een oriënterende discussie is gevoerd over de positie van Handel en het Bijenhuis in de nieuwe vereniging. Ook is oriënterend gesproken over de eerste bestuurssamenstelling en tenslotte is gesproken over het uitgeven van een eigen verenigingsblad. Volgend bestuurlijk overleg is 18 augustus a.s.

Nieuwe naam voor de nieuwe bijenhoudersorganisatie

Jos Plaizier en Aat Rietveld

De besturen van de Bond van Bijenhouders ZLTO en de VBBN zijn voornemens om hun Algemene Ledenvergaderingen van 1 april 2006 een fusieplan voor te leggen voor het oprichten van een nieuwe bijenhoudersorganisatie, waarin de beide oude organisaties opgaan.

In de Informatiebulletins in de afgelopen nummers van

BIJEN heeft u de vorderingen kunnen lezen van de besprekingen tussen de beide besturen. Inmiddels zijn de statuten vrijwel geheel opgesteld en onderdeel van die statuten is de naam van de nieuwe vereniging.

Om een pakkende en aansprekende naam te vinden voor de nieuwe vereniging hebben de besturen besloten een prijsvraag uit te schrijven onder de imkers van de BvB ZLTO en de VBBN. Aan deze imkers wordt gevraagd hun creatieve gedachten los te laten op het vinden van een nieuwe naam. De namen ZLTO en VBBN zijn uitgesloten.

Voor de winnaar staat een complete Spaarkast klaar, uitgevoerd in Red Cedar; gaasbodem, BK1 en BK2, HK en deksel.

Voorstellen voor een nieuwe naam kunnen vóór 15 oktober 2005 ingezonden worden aan: secretariaat VBBN, Postbus 90, 6720 AB Bennekom, E: vbbn@vbbn.nl

Het bestuurlijk overleg van de ZLTO en de VBBN beslist over de voorstellen. Bij meerdere inzendingen voor eenzelfde naam beslist het lot.

Bij gepraat (40)

Eric Blankert, voorzitter ABTB

Op het scanapparaat rechts naast het beeldscherm bewaar ik de uitdraaien van belangrijke e-mailberichten alvorens ze op te ruimen in de ordners dan wel in het bestuur te bespreken. Doordat ik een oude ordner moest vervangen en dit steeds uitstelde is de stapel berichten zo'n 10 cm dik. Het is een onvoorstelbare hoeveelheid informatie die wekelijks tot ons komt. Dat dient onthouden of bewaard te worden.

Het blad 'Onze Bijen' van de ANI heeft een nieuw omslag en een nieuwe letter gekregen. In het themanummer van dit blad: 'Bijen, wespen en hommels' stond een verwijzing naar de KNNV (vereniging voor veldbiologie: www.knnv.nl). Via deze website kwam ik bij de mooie website van de familie Hommel uit Doesburg. Deze had op haar beurt weer een verwijzing naar een website in Duitsland met erg mooie foto's van alle soorten hommels. Op zo'n moment zou je wensen dat een dag meer dan 24 uur had om alles op je gemak te bekijken. In dit verband ben ik wel eens jaloers op mijn stripheld Olivier Bommel wiens geestelijke vader onlangs is overleden. Olivier Bommel weet heftiek tot eenvoud terug te brengen, al gaan sommige zaken ook zijn denkraam wel eens te boven.

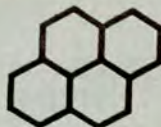
• Op het imkerforum van bijenhouden.nl schijnt al enige tijd een discussie gaande te zijn over de ontdekking van de Rotterdamse imker Piet van Dugteren (47). Hij constateerde dat het anderhalve millimeter grote diertje *Pselaphochernes* kan bijdragen aan een natuurlijke bestrijding van de varroamijt. Ook heb ik in dit verband blijkbaar iets gemist uit BIJEN, maart 2005, pagina 72.

Van Dugteren heeft in ieder geval een artikel over dit onderwerp voor BIJEN toegezegd, aldus Marga Canters. Onder de bedrijfsnaam 'Schorpioen' zijn bij hem 20 stuks voor €6,- te koop, aldus het Rotterdams Dagblad van 9 juli 2005.

• In de Volkskrant stond een artikel over de derde uitbraak van Amerikaans vuilbroed in Boskoop. Een ontwikkeling waar we niet op zaten te wachten. Het is voor de getroffen imkers een geluk dat de bestaande regeling dankzij Kamervragen en inspanningen vanuit de Bedrijfsraad nog verlengd kon worden tot 1 november 2005.

• Op 9 juni ben ik met de afdeling Oost-Betuwe naar 't Zoemhuuske' in de gemeente Horst geweest. Deze bijenstal, die binnenkort wordt vernieuwd, zal zich aldus de gastheren J. Verhaegh en L. Groetelaars met o.a. Europese subsidie verbreden tot een kenniscentrum voor de bijenteelt. 't Zoemhuuske' heeft ook een prachtige tuin waarbij men zich heeft laten inspireren door de tuin van de voormalige Ambrosiushoeve te Hilvarenbeek. In de stal worden o.a. experimenten gedaan met de zogenaamde Rensonmethode waarover ik eerder in 'Bijgepraat' schreef n.a.v. een studiedag van de LLTB. Ook is men actief met de inzaaien van akkerranden en heeft men de economische waarde van bijen in kaart gebracht. Voor inlichtingen en of excursies in groepsverband kunt u contact opnemen met Mw. L. Cox, Westerholtstraat 12a, 5661 BJ Horst, 077-39 83 213 of e-mail dhr. J. Verhaegh biozon@hetnet.nl.

Voor zover mij bekend heeft het bestuur van de Vrienden van Ambrosiushoeve de opheffing van de vereniging nog niet geëffectueerd. Als kascontrolelid zou ik overeenkomstig de afspraken in de laatste algemene ledenvergadering verslag doen van de afwikkeling in 'Bijgepraat'. Het zou een goede gedachte kunnen zijn het werk van 't Zoemhuuske' financieel te ondersteunen. Na een Brabantse lunch bezochten we de KI-imkerij 'De Moerbij' van Jos van de Heuvel in Neerkant, E: josvdh@hetnet.nl, www.demoerbij.tk. Het is indrukwekkend te constateren hoeveel kennis Van de Heuvel zich binnen een tijdsbestek van enkele jaren eigen heeft gemaakt. De professionele inzet en benadering dwingen diep respect af. We kunnen dan ook terugzien op een geslaagde bindingsdag van onze leden waarbij ook leden van omliggende VBBN subverenigingen met ons meegingen. Wanneer dit nummer van BIJEN verschijnt zullen de meesten al begonnen zijn met het inwinteren van de volken en hebben zij het boekje van PPO-Bijen voor de varroabestrijding ter hand genomen. Tijdens onze voorlichtingsdag voor de drachtplanten- en bijengezondheidscoördinatoren van de afdelingen op 15 oktober a.s. komen wij hierop terug. Vraag hen naar de verkregen informatie of beleg een afdelingsavond rond dit thema. In de volgende bijdrage een verslag betreffende het 39ste Apimondiacongres.

Im-puls

Jan Schrage, bestuurslid

Onder deze kop leest u regelmatig over de uitvoering van het meerjarenbeleidsplan van de Bond van Imkers van de LLTB.

Bijgezondheid – De aanpak van Amerikaans vuilbroed (AVB) wordt drastisch gewijzigd. Een terugtrekkende overheid legt de verantwoordelijk grotendeels neer bij de sector zelf. Dat betekent onder andere dat er een goede registratie van de bijenstanden dient te zijn. Door het hebben van een goed overzicht van locaties van bijenstanden kan bij een uitbraak van AVB kan een screening van bijenvolken in de omgeving sneller verlopen. Een praktische aanpak op korte termijn is hiervoor de ledenlijst te gebruiken. Op langere termijn zou een registratiesysteem zoals dat in de (pluim-) veehouderij wordt gebruikt moeten worden ingevoerd. Dit zou ook het probleem van niet-aangesloten imkers kunnen oplossen. Hiervoor is echter een wetswijziging nodig. We zullen de Bedrijfsraad oproepen om een onderzoek te doen naar de haalbaarheid van zo'n wettelijk registratiesysteem.

Uit de Bestuursvergadering van 28 juni 2005

Naast het bovenstaande onderwerp zijn de volgende onderwerpen aan de orde geweest:

- Vergoeding Honingkeurmeesters
- Studiedag Bond van Imkers van de LLTB op 24 september 2005 te Grashoek
- Bezoek aan afdelingen naar aanleiding van het vergaderverslag van de Regio Zuid.

Uit het Hoofdbestuur 20 juni 2005

Rob Nijman, secretaris VBBN

Deze vergadering is de laatste vergadering voor de zomervakantie. Pas eind augustus komen we weer bij elkaar.

- Om het resultaat te publiceren van het onderzoek naar het effect van bijensteken bij mensen met Multiple Sclerose (MS) heeft men nog geen medisch vaktijdschrift kunnen vinden om dit te publiceren. Hierdoor loopt dit proces enkele maanden vertraging op. De folder met informatie voor mensen met MS en voor imkers zal toch worden gedrukt, maar nog niet verspreid. De folder wordt uitgegeven door de Stichting MSi te Amsterdam. Door het Bijenhuis zijn vijf proefkasten gemaakt. Dit zijn platte kasten waarin ruim twintig broedkamerramen kunnen worden geplaatst. Vier imkers die MS hebben, krijgen gedurende een jaar deze kast in bruikleen om te testen of deze kasten handig zijn in het gebruik. Eén kast zal worden

getest in de bijenstal achter het Bijenhuis in Wageningen.

- Door veel natuurorganisaties, waaronder ook de VBBN, is een petitie aan de Tweede Kamer gestuurd, waarin garanties voor geventvrij voedsel en keuzevrijheid van boer en consument worden gevraagd.

- Een groot deel van deze vergadering is ingeruimd voor de voorbereiding op het gesprek met de ZLTO.

De conceptstatuten voor de nieuwe vereniging vragen erom enkele keuzes te maken. Bijvoorbeeld de naam voor de nieuwe vereniging. Ons voorstel is om een prijsvraag uit te schrijven. Verder moet er een uitspraak komen over de zittingsduur van HB-leden.

Ook bespreken wij onze opstelling t.a.v. de afdeling Handel en een nieuw en eigen verenigingsblad.

Het tijdpad van het proces tot fusie. De planning is de fusie dit jaar nog rond te krijgen zodat de Algemene Ledenvergadering op 1 april 2006 hierover een besluit kan nemen.

- Afspraken worden gemaakt om het Activiteitenplan voor 2006 te actualiseren. Elk HB-lid maakt aantekeningen voor zijn onderwerp om op de volgende vergadering te bespreken en een eerste concept samen te stellen ter bespreking in HB-Groepen op 17 september.

- De archiefwerkzaamheden vorderen gestaag. Een groot deel van het archief dat in Wageningen is, is al gereedgemaakt voor aanbidding aan het Rijksarchief in Arnhem.

- De statuten voor de oprichting van een stichting t.b.v. de expositie van het Bijenhuis zijn in concept klaar. Nu worden de statuten in concept voorgelegd aan de vrijwilligers van de expo. Hun zal worden gevraagd voor eind september hierop te reageren.

- De PR-Commissie heeft de folder 'Bijen en Bijenteelt' beoordeeld en is van mening dat deze herzien zal worden: meer foto's en minder tekst. Wellicht zal de wervingsfolder van subvereniging Heerde hiervoor model kunnen staan. Ook dit keer is het een korte vergadering omdat we vandaag verder spreken met het bestuur van de ZLTO over de fusie. Het verslag van deze vergadering kunt u elders in dit nummer lezen.

Onderscheidingen VBBN 2005

Marga Canters/Gerda Bogaards

In de eerste helft van 2005 mochten weer diverse VBBN-leden een blijk van waardering ontvangen. Verenigingsspelden worden uitgereikt bij langdurig lidmaatschap: leden die 25 jaar lid zijn ontvangen een verzilverde speld, bij een lidmaatschap van 40 jaar ontvangt men een vergulde speld.

Erespelden krijgen zij die een bestuursfunctie hebben uitgeoefend over een periode van 10 jaar (verzilverde) en 25 jaar (vergulde).

Een *ereschildje* is voor leden die 50 jaar lid zijn.

Een *oorkonde* wordt uitgereikt aan leden die zich op een of andere wijze verdienstelijk hebben gemaakt voor de subvereniging, of die langer dan 60 jaar lid zijn.

Een *erekerfje* komt toe aan degenen die zich verdienstelijk hebben gemaakt op meer dan plaatselijk niveau.

Het Hoofdbestuur van de VBBN wil de leden die hiervoor in aanmerking kwamen nogmaals danken voor hun trouwe lidmaatschap en hun inzet voor de Vereniging. De namen van ontvangers van een erespeld staan **vet** gedrukt.

Beemster: W.H. Dobber, **G. Prins**

Beetsterzwaag: J. Jansma, H. Koers, J. Wester,

B. Wiersma

Borculo/Eibergen/Neede: H. ten Elsen

Bunnik/Houten: T. Benschop, C. Renes, A.C.de Roon,

T. Spithoven

Eemkwartier: T.van Dalen, H.J. Duijnsbergen, J.P. Ohler

Enschede: H. Schutte (oork.), **A. Spit**

Hengelo Gld.: **E.A. Geurtsen, M. Zielhorst**

Hollands Midden: **E. Folles, A. Groenendijk**

Hoogeveen: R. Smit (ereschildje)

Hoogeveen-Sappermeer: H.H. Taaijke

Laren Gld.: **C.G. Bos**

Leiden: F.S. Berkhout, E. Kerkvliet, C. Marijt,

J. ter Schegget, P.C. Spaargaren, A.H. Tenderloo,

F. Valentijn, P. Versteeg, E. Zandwijk-van Hage

Nieuwleusen: **A. Bos, H. Meulenbelt**

Oegstgeest: J. Hofman, **M.J. Sistermans, W. de Vos**

Oostburg: K.de Koeijer, O.van Maele, J. Manneke,

J. Risseeuw-de Roos, U.A.C.van Waes (ereschildje)

Oosterhesselen: **A. Elting, H. Flick-Tjebbes**

Oudleusen: G.J.van Geenhuizen, F.van Pijkeren,

D.van de Stouwe

Ruurlo: J.R.ten Arve, **H. Halfman, S.K.D. Nobel,**

C. Vredeveld

Stadskanaal: H.A. Alberts, S. Scheltens

Utrecht: M. Bos-Schneider, M.J. Duchateau, **P. Peels**

Voorne-Putten: A. Boutkam, A.L.de Pijper

Vriezenveen: B.H. Reekers, R. Sluijter, **W. Valk**

Walcheren: B.de Graauw (oork.), C.den Hollander

(ereschildje + oork.), W. Jobse, (ereschildje + oork.),

M.C. Louws

Westerwolde: **J. Borgeld**

Wezep/Hattem: B. Kalf (tevens ereschildje)

De Wijk: J. Liezen, **J. Vos**

Wolvega: K. Brouwer, H. Smid

Zijpe: J.M. Engel, B.den Held, J.P. Meilink

Zwolle: H.van Blitterswijk, O. Ritsema,

D.J. van Ruiten

Onderstaand alle ontvangers van een erekorfje, die tijdens de Algemene Ledenvergadering van de VBBN, gehouden op 19 maart 2005, zijn uitgereikt.

Piet van Gurp: is jarenlang bestuurslid en voorzitter van de VBBN subvereniging Haarlem geweest, heeft veel cursussen georganiseerd, een scholenproject opgezet en een bijenstal ontworpen en gebouwd.

Roel ten Klei: bedrijfsleider van het Bijenhuis Wageningen, tevens informatiebron voor imkers. De sfeer in het Bijenhuis is altijd prima dankzij Roel.

Els Kleijnendorst: heeft vele uren besteed aan het scanproject van het 'Groentje' en verzorgt sinds twee jaar stuifmeelanalyses.

Floor van Os: voor de coördinatie van de ca. 1.000 bijenvolken die per jaar bij het fruit worden geplaatst. Alle onderstaande (bestuurs-)leden van de '**Vrienden van Ambrosiushoeve**', die inmiddels opgeheven is, hebben zich jarenlang ingezet voor de rondleidingen en het onderhoud van het arboretum van de Ambrosiushoeve. De onderscheiden personen zijn: **Jan Beijsterveldt, Bas Gouda, Marien den Haan, Geer Jansen, Bert Opsteeg, Rinus Otten, Hans Weyman**

Buitenlands bezoek

Rob Nijman, secretaris VBBN

Ruim een half jaar geleden heeft de VBBN een verzoek ontvangen van de heer Luděk Sojka, President van de Czech Beekeepers Union (voorzitter van de Tjechische Imkervereniging), om een kennismakingsgesprek te hebben met de voorzitter.

De familie Sojka is deze zomer op vakantie geweest in Nederland. Op 25 juli heeft de ontmoeting plaatsgevonden in het Bijenhuis te Wageningen. De heer Luděk Sojka, zijn echtgenote, zijn zoon en hun gastheer uit Ouderkerk aan de Amstel werden ontvangen door Jos Plaizier en Rob Nijman.

Voor deze ontvangst was een programma opgesteld waarin onze gasten zich konden vinden. Tijdens de rondleiding door het Bijenhuis en de gesprekken bleek dat bijhouden in Tsjechië op een veel grotere schaal plaatsvindt dan in Nederland.

Eerst vertelde Jos Plaizier over de imkerij in Nederland: een stukje historie en over de huidige structuur van de VBBN. Contacten met de overheid en de plannen tot fusie met een andere imkervereniging kwamen kort aan de orde. De serviceverlening aan de imkerij vanuit het Bijenhuis kreeg veel aandacht.

Daarna vertelde de heer Luděk Sojka over de imkerij in zijn land. Tsjechië (Czech Republic) is ongeveer tweemaal zo groot als Nederland en heeft 10 miljoen inwoners. Het aantal imkers is circa 50.000 en meer dan 95% van alle imkers is lid van de Landelijke vereniging. Vanuit het communistische verleden is er maar één vereniging voor imkers in Czech.

Het landelijke bureau van de vereniging staat in Praag. Er werken circa 15 betaalde medewerkers. Naast een imkershop is er ook een restaurant gevestigd. De overheid subsidieert tot nu toe de imkerij jaarlijks met €760.000,-. Elk lid betaalt €5,- per jaar aan contributie aangevuld met €0,50 voor elk volk dat de imker heeft. Voor die contributie ontvangt men het maandblad. Het maandblad is alleen voor leden en is niet vrij te koop.

De gemiddelde leeftijd van de imkers is 59 jaar (in Nederland is dat 56 jaar) en meer dan 90% van de imkers heeft tussen één en dertig volken. De rest noemt men grootimker. Hier is dus ook een duidelijke ontwikkeling naar hobbyimkers. Gemiddeld aantal volken in Czech per imker is tien.

De landelijke vereniging heeft honderd plaatselijke afdelingen verdeeld over tachtig regio's.

Aan het begin van het bezoek ontvingen wij cadeautjes. Wij kregen ieder een fles wijn, Rulandské šedé en een fles

Cijfers uit Tsjechië

- Aantal bijenhouders 52 768
- Aantal bijenkorven 517 734
- Productie 5 138 ton
- Gemiddeld productie per korf 10 94 kg
- Honing export 1 867 ton
- Honing import 1 043 ton

Medovina. Zij kregen van ons de CD-Rom 'Honingbijen en andere insecten' (in vier talen). Tussen de middag werd de lunch genuttigd in een restaurant in Wageningen. Vanuit dit restaurant hebben we een mooi uitzicht over de Rijn en de Betuwe. Voor onze gasten is het indrukwekkend zover te kunnen kijken. Zowel onze gasten als wij hebben dit bezoek als nuttig ervaren en het was een aangename dag.

Studiedag ZLTO 12 november 2005

mw. J. van Doren, Commissie Studiedag

De studiedagcommissie heeft het programma voor de Studiedag 2005 rond. De studiedag wordt gehouden op zaterdag 12 november 2005 in het schoolgebouw van de Helicon, Schouwrooij 2 te Boxtel. Het gebouw is om 09.30 uur open en om 10.00 uur zal de studiedag officieel geopend worden door de voorzitter, dhr. A. Rietveld. Het thema is: 'De imker en zijn bijenkeuze'. De dagvoorzitter zal enkele huishoudelijke mededelingen doen, waarna de Studiedag van start zal gaan.

Lezingen

Dhr. M. van Iersel: 'Europese bijen en hun eigenschappen'
We hebben het er al vaker over gehad. Welke bij kun je nou het best houden, de Zwarte, de Carnica of de Buckfast? Vraag je het aan de liefhebber, dan hoor je dat zijn bij de beste eigenschappen heeft. Maar is dat dan wel zo? Zijn er onderzoeken gedaan, vergelijkende onderzoeken, naar de verschillende bijenrassen, hun eigenschappen en hun kwaliteiten?

De op 3 februari 1998 overleden wetenschapper, Prof. Dr. Friedrich Ruttner, heeft veel onderzoek gedaan naar bijen. Hij heeft zich o.a. verdiept in de evolutie van de honingbij en heeft dat op schrift gesteld in zijn boek: *Naturgeschiede der Honigbienen*. Daarin gaat hij met name in op de verspreiding van de Mellifera en hoe deze werd ingehaald door de Carnica en de Ligustica. Met een stap verder kan de Buckfast eraan toegevoegd worden. Mari van Iersel wil ons daarover onderhouden.

Dhr. H. Töben: 'Zachtaardige bij in Nederland een must'
Nederland is een klein en dichtbevolkt land. De imker woont er niet midden op de vlakte, waar verder niemand te vinden is, neen, de imker woont in een dorp of stad in de naaste omgeving van anderen. Er zijn verenigingen met een gezamenlijke stand, enigszins achteraf, maar ook veel imkers hebben hun bijen gewoon in hun tuin staan. Meestal kan dat, de burens hebben er geen problemen mee. Soms kan dat echter niet, omdat de bijen wel eens zwermen en misschien niet al te zachtaardig zijn. Kunnen we als imker daar wat aan doen? En als dat zo is, wat kunnen we daar dan aan doen.

We hebben natuurlijk wel eens gehoord van het doppen-project; we kopen larfjes bij een koninginnenkweker en die plaatsen we thuis in het volk, nadat we b.v. eerst de koningin en tien dagen later de doppen verwijderd hebben.

Het maakt natuurlijk niet uit, wat voor ras de bijen zijn, als ze maar zachtaardig van aard zijn. Toch zijn er voorkeuren te noemen, natuurlijk. En misschien is de Carnica van nature wel zachtaardig. En hoe kunnen we de Carnica invoeren in een volkje huis-tuin-en-keukenbijen? Harry Töben vertelt over de zienswijze van de Vereniging voor Carnica Imkers (VCI).

Dhr. Th. de Ronde: 'De Nederlandse bij en hoe houd ik ze zo zuiver mogelijk'
Onze Nederlandse huis-tuin-en-keukenbijen zijn de beroerdste nog niet. Je hoort wel eens verhalen over bijen waarbij de imker een jaar of wat geleden larfjes haalde bij een kweker en daarmee is verder gegaan. Dat worden de beruchte F16 nateeltvolken genoemd. Neen, onze huis-tuin-en-keukenbijen zijn zo beroerd nog niet en hebben best wel goede eigenschappen. Interessant te weten is het of je zou kunnen zeggen, dat ze verre afstammelingen zijn van de bij, die oorspronkelijk in Nederland voorkwam, de *Apis Mellifera Mellifera*.

Eveneens interessant is het of de Mellifera wel de Zwarte bij genoemd mag worden, of ze er nog als zodanig zijn en of ze zo veel verschilt van de Carnica. Misschien moet je wel zeggen, dat er in Nederland al zo lang zoveel verschillende rassen gehouden worden, dat het een mengmoes is van genen, dat geen enkel ras nog zuiver voorkomt. Theo de Ronde gaat waar het de Mellifera betreft dit soort zaken wat uitdiepen.

Dhr. P. Verkooijen: 'Buckfastteelt'
In deze lezing gaat het over de Buckfastbij. Aan de orde komen onder andere hoe deze bij ontstaan is in het verleden, de huidige situatie en de verwachtingen voor de toekomst. Teeltechnische aspecten komen zijdelings aan bod, dit omdat die niet wezenlijk verschillen van de teelt van andere bijenrassen. De boodschap van deze lezing is, dat broeder Adam ons niet alleen een goede bij heeft nagelaten, maar ook een methodiek heeft beschreven voor de teelt van honingbijen die algemeen toepasbaar is.

Workshops. Ter ondersteuning van de lezingen zullen diverse workshops plaatsvinden.

Teeltgoep Marken: kunstmatige inseminatie

Dhr. Rein ter Horst: bijensteektherapie/ apitherapie

Dhr. D. Potjer: bestrijdingsmiddelen

Drs. Marleen Boerjan: maandblad BIJEN

Dhr. T. de Groot: geeft informatie over het gebruik van de computer bij het vinden van gegevens over bijen op het Internet en de CD-rom 'Honingbij' presenteren.

Parallelprogramma. Het parallelprogramma bestaat dit jaar uit twee 'doe'-onderdelen: mw. L. Vermaas en mw. C. Stoutjesdijk met bloemschikken en mw. Jeanette Koene met origami. Meer hierover in het oktobernummer van BIJEN.

Keuring van honing. Deze zal geschieden volgens de nationale richtlijnen. Deze richtlijnen werden in 2001 in BIJEN gepubliceerd. De in 2003 aangepaste versie is te lezen op de site van Bond van Bijenhouders (www.bijenhouders-zlto.nl).

Bij de inname van de honing zal een honingkeurmeester aanwezig zijn die advies geeft in welke categorie de te keuren honing behoort te worden aangeboden. Na de beoordeling door de jury worden de inzendingen,

voorzien van de uitslag, tentoongesteld. Aan de beste inzendingen wordt een certificaat toegekend.

Keuring van was, mede en bijenproducten. Ook was en mede kunnen voor keuring worden aangeboden.

In 2003 is er, als demonstratie, begonnen met de keuring van bijenproducten. Evenals vorig jaar behoort de keuring van bijenproducten tot het vaste onderdeel van de Studiedag.

Meer hierover in oktobernummer van BIJEN.

Presentatie vlechtwerk. Gezien het geringe aantal deelnemers vorig jaar, zal in 2005 geen keuring van vlechtwerk gehouden worden. Wel vraagt de commissie iedere vlechter aan om zijn producten ter bezichtiging ten toon te stellen. Het zou jammer zijn als dit onderdeel in de toekomst door een onvoldoende aantal deelnemers zou komen te vervallen.

Postersessie. Het Academisch Ziekenhuis Groningen heeft een onderzoek gehouden naar de behandeling van MS patiënten middels bijensteken. Er zal getracht worden daarover meer informatie te geven.

De Kleine Bijenkastkever vormt een potentieel gevaar voor de Nederlandse imker. Daarom een kleine kennis-making met dit voor de bijen gevaarlijke insect.

Vertoning videofilm. In lokaal 68 zal de videofilm 'De Kleine Bijenkastkever' van PPO-Bijen vertoond worden.

Markt. In lokaal 69 zal weer een 'markt' worden gehouden, waar iedereen, behalve handelaren, zijn bijenspullen kan ruilen of verkopen. In verband met besmettingsgevaar van AVB mag geen materiaal worden aangeboden dat in aanraking is geweest met bijen. DEVO uit Tilburg zal wederom met een stand met imkerartikelen aanwezig zijn.

Natuurverenigingen. De Kleine Aarde en (eventueel) Natuurmonumenten zullen dit jaar informatie verschaffen over hun werkzaamheden.

Ontmoetingsruimte. In de aula bij de bar is de gehele dag de gelegenheid om met uw collega-imker van gedachten te wisselen onder het genot van een kop koffie of een ander drankje.

Loterij. Op het einde van de Studiedag zal een loterij, waar leuke prijzen te winnen zijn, gehouden worden.

Toegangsprijs. Voor leden van de Bond van Bijenhouders ZLTO op vertoon van de lidmaatschapskaart €10,-, voor niet-leden €15,-. Betaling bij binnenkomst.

Attentie. *I.v.m. de organisatie van de lunch wordt iedereen verzocht om zich tijdig aan te melden voor de deelname aan de Studiedag.*

Leden van de Bond van Bijenhouders kunnen zich melden via hun afdelingssecretaris.

Niet-leden wordt verzocht om zich te melden bij de secretaris van de Bond van Bijenhouders ZLTO.

Postbus 91, 5000 MA TILBURG

Vlechtwerk op Studiedag 2005

J.Beekman

De studiedag 2004 is verleden tijd. Een studiedag met onderwerpen om de kennis van het bijenhouden te verrijken, maar ook met de gebruikelijke honing, was en presentatie van bijenproducten. De laatste jaren was er tevens de keuring van vlechtwerk. De keuringscommissie onder leiding van de heer T. Brekelmans (schrijver van het boekje 'Korfvlechten') is het opgevallen dat er steeds minder vlechtwerk wordt ingezonden. Om deze neergaande spiraal te doorbreken heeft de heer Brekelmans aan het einde van de studiedag het volgende aan de aanwezigen gemeld: we verlaten het wedstrijdlement, hiervoor in de plaats willen we vlechtwerk bekijken en tentoonstellen. Er worden in Nederland in de wintermaanden diverse cursussen korf- en/of mandvlechten gegeven. En juist deze vlechters willen we graag met hun vlechtwerk op onze studiedag zien. Om in de eerste plaats het vlechtwerk door ervaren vlechters te laten bekijken en te laten beoordelen. In de tweede plaats het vlechtwerk tentoon te stellen, om te laten zien dat dit ook een onderdeel van het vak imkeren is en ten derde eventueel aanwijzingen te geven voor een nog beter resultaat. Uiteraard zijn ook de ervaren vlechters met hun producten welkom.

Er wordt zowel naar korven als naar siervlechtwerk gekeken. Een voorwaarde is wel dat men natuurlijke materialen gebruikt zoals bunt, stro, biezen en/of wilgentenen. Als vlechtband wordt pitriet of braamspleut aanbevolen, geen plastic.

Vlechters doe uw best en tot ziens op de studiedag 2005.

Voor inlichtingen betreffende de studiedag, die dit jaar gehouden zal worden op 12 november, kunt u terecht bij de voorzitter van de studiedagcommissie, mw. J. van Doren, 016-66 63 026.

Op 3 juni 2005 is plotseling overleden, onze collega-imker

TIEME DOLSTRA

in de leeftijd van 81 jaar. Vanaf mei 1987 was Tieme lid van onze vereniging en een trouw bezoeker van onze vergaderingen, waar hij zijn zegje goed kon doen. In hem verliezen wij een meelevend collega.

Wij zullen hem missen.

Wij wensen zijn vrouw, kinderen en kleinkinderen veel sterkte toe bij het verwerken van dit verlies.

Bestuur en leden
VBBN subvereniging Steenwijk e.o.